

A Z

O R O S Z O K

HAZÁNK TÖRTÉNETÉBEN

ÍRTA:
MÁRKÉ SÁNDOR.

NAGYVÁRAD,
NYOMATOTT HÜGEL OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1877.

I.

„A magyarok minden szomszéd szlávokon uralkodnak; nehéz adót vetnek rájuk s úgy bánnak velők, mint hadi foglyokkal. Meg-megrohanják őket s a kézre ejtett foglyokat a Római-tengernek egyik kikötőjébe, Karchba, viszik, hol a görög vevők eleikbe jönnek.“

Egy IX. századbeli arab író: Ibn Dasta könyvében fordul elő ez a tétel; ott, hol a kozákok, burtasok, bolgárok, magyarok, szlávok és oroszok földjéről és szokásairól tudósít. — Kétségkívül ő az első, ki a magyarokat és oroszokat egy munkában ismerteti; de épen oly bizonyos, hogy szavait betűszerént nem vehetjük. Miféle szlávokat ért? A kieviek a besenyőknek adóztak; a magyarok valószínűleg inkább a délnyugatiakat hódoltatták be: a Búg és Nesztor között. Ezekről nagyban különböztek az oroszok; egészen más nemzetiségűek voltak. — Hurik, a normann kalózkirály, csupán 862-ben alapította meg házáat Oroszországban; épen akkor, midőn Ibn Dasta földrajzát írta s körülbelül egyidejűleg a magyaroknak a történetben való iolléptével. De a bátor idegen gyorsan a bennszülött szlávok nyakára ült; s mert országát épen azon tájak felé kezdé terjeszteni, hol, mint előre lehetett látni, mentül előbb érintkeznie kell a magyarok országával, mely törekvését első sorban a besenyők érezhették meg, — közel áll hozzánk a löltevés, bogy a végső elemzés oda vezet, miszerént atelközbfü őseinknek kezébe voltaképen ők adtak vándor-

botot. A zsenge orosz birodalom középpontja akkor még Novgorod volt; de a 879 táján elhunyt országalapító már kijelölte utódjának, Igornak székhelyét, Kievet, honnan még ezer év után is valósulatlán tervét a siker több reményével szőhette. Mert ahhoz, hogy az Al-Duna és Konstantinápoly befolyása, vagy éppen hatalma alá kerüljön, mindenesetre jobb figyelő állomásnak mutatkozott a délibb Kiev, mint az északi Novgorod. Lehet-e azt csak gondolni is, hogy a tengerre termett varégek, vagy inkább oroszok, egy óriási nagyságú szárazföld belsejébe vonuljanak és kalandos, kereskedő természetüket megtagadják? Szabad, versenytárs nélküli vizekre vágódtak; ennek vonala a Duna, kulcsa a keleti birodalom fővárosa volt. Egyetlen század alatt azért támadták meg ez utóbbit négyszer is.

És most egyszerre fenyegetve látják kedvenc eszméjüket, sőt azzal együtt saját állami lételüket. Oroszország bensőleg még nem szervezkedett, midőn 889-ben neszét vette, hogy a besenyők által Atelközből kivert magyarok észak felé akarnak vonulni, hogy azon ruthének némely tartományával kárpótolják magukat, kiket a kozák uralom alól éppen ők, az oroszok, szabadítottak meg. Lakáskereső nép mindig félelmesebb, mint akármilyen nagy portyázó hadsereg. Igor, vagy inkább helytartója, Oleg, nem kicsinyelte a bajt és szövetségről gondoskodott. A kunok, vagy — ahogy az oroszok nevezik — a palócok, vállalkoztak e szerepre. Az erélyes ellenállás nem maradt el; de végre is a könnyű magyar lovasok egy hét alatt (?) az egész tartományt keresztülszáguldozták és behódoltatták, úgy, hogy csak Kievet és szomszédságát nem bánthatták még. Azonban ezt is azonnal ostromolni kezdte Árpád, vagy Álmos (a név ez egyszer nem látszik fontosnak) s ha a krónikának hihetünk, oly szerencsével, hogy az

ostromlottak előnyös ajánlattal akarták kikerülni a legyőzetés hátrányait. Azt ugyan senki sem fogja készpénznek venni, hogy a magyarok Atelkőzből céltalanul indultak a világba s íogv az oroszok szép szavaitól meghatva, váratlanul megváltoztatták menetők tervét s az előbb megtartani óhajtott Kievből a még ismeretlen Pannónia felé fordultak; de ha a kievi „kirándulását már egyáltalán uem szabad kétségbe vonnunk, annyit megengedhetünk, hogy az egész kievi kerülőt, mint népvándorlásuknak új hazájokba vezető legszabadabb vonalát, tekintették. Oly előnyös helyzetben, melyet, állítólag, kivívmok sikerült, századokra visszavethették, vagy legalább más térre szoríthatták volna az Orosz birodulmat s mint foglalók, bizonyosan mindent számításba vettek; de épen az a könnyűség, melylyel néhány krónikás agyában megszületett szándékuk végrehajtásától elálltak, tanúsítja, hogy egészen más cél lebegett előttük. Mesélik, hogy a Kievben rekedt oroszok nagy hangon kezdték nekik magasztalni, mennyivel barátságosabb hely számukra Pannónia; találnak ott mindent, a könnyen legyőzhető népeket is odaszámítva. Ne maradjanak náluk Oroszországban, mely olyan szegény; ők készek, tehetségükhez mérve, segítséget nyújtani, stb. Ha nem ügyelhetünk is e badar indokolásra, annyit, némi vonakodással, ismét történelmi tényül jegyezhetünk föl, hogy tízezer gira lefizetésének s a sereg fölruházásának kikötése mellett csakugyan békét kaptak. — Igéretök teljesítésének biztosítására nemcsak kezeseket küldtek az oroszok, hanem, hogy gyorsabb elvonulásra bírják őseinket, ráadásul még 1000 lovat is ajándékoztak. — Hímmenyét-, nyest- és cobolybőrökből s más, ruhának valóból álló, cikkeiket 40 tevéen szállították a táborba.

Fontos volna, ha kellő mértékére nem csökkent-

hetnők, az az állítás, hogy a kalandos szellemből ki nem vetkezett oroszok és kúnok számos főnökének kedve jött a magyarok vállalatához. Árpádot szintén fejedelmükül ismerve, kijelentették, hogy az atelkozi szerződést magukra nézve is kötelezőnek tekintik. ügy vonultak azután, ruthének kalauzolása mellett, mostani hazánk felé.

Ez igen szép história: csak való legyen; amire azonban kissé bajos volna tényt találni. Legeredetibb az egészben, hogy azok, kik elfogadják azt a meg nem álló magyarázatot, hogy a hazánkban élő rusznyákok ez alkalommal költöztek be s hogy a honfoglaló magyarokat valóban kísérték oroszok, — egyúttal megesküsznek Palacky azon állításának igazságára is, hogy őseink idetelepedésök által egy alakulófélben levő nagy szláv birodalmat semmisítettek meg. Mily különösen hangzanék, ha 1877-ben hozzá kellene tenniök: „S mindezt az oroszok segítségével!“

Aki Galíciát és Lodomériát össze akarja fűzni az orosz történettel, mert a neve „Vörös-Oroszország“, az bátran tarthat a Kievből tovább haladó magyarokkal. — Ők ugyanis ruthén kalauzok mellett csakhamar Ladomér városához érkeztek. A fejedelem ajánlékokkal ügyekezett megengesztelni őket, s midőn három hét múlva Galícia felé vonultak, ennek fejedeleme mezítelen lábbal ment Árpád elé, ki seregének négy heti pihenést engedett, úgy kelt át a Kárpátokon; kétezer íjász és 3000 munkás szláv paraszt egyengette útjokat — hogy a hegyeken túl élő rokonaik függetlenségének árán szabadulhassanak kelleetlen vendégeiktől.

Az oroszoknak legalább ennyi részök van a magyar honfoglalásban; ezt a szerepet valami túlságosan dicsőségesnek nem lehet ugyan mondani, de

rájok nézve a körülmények kényszerítő voltában van egy kis mentség.

Ami egyébként Habosnak és Lodomériának „Vörös-Oroszország“ elnevezését illeti, mint általános ismeretes, az sajátlan s azért e rövid vázlatban nincs is okunk vele foglalkozni, mindamellett is, hogy vele hazánk történeke nem egy eseménye áll összeköttetésben.

Az „északi óriás“ magvának a kievi fejedelemséget tekinthetjük s ha az oroszokkal való-nemzetközi éfintkezéseik emlékéet kívánjuk föleleveníteni, azt csakis ennek múltjában kell keresnünk. Elég gyöngé alap arra, hogy valamit mondassunk.

Igor, ki már Kiev ostrománál feltűnt, csakugyan megvalósította apja tervének azt a részét, hogy országa székhelyét e városba tegye át; — ami 892-ben meg is történt. Oroszok és magyarok együtt-üé⁷ bár nem egymás szövetségében pusztították Oroszországnak ma is Eldoradoját, a Balkáu-félszigetet. A barátságos érintkezések, úgy látszik, a vezérek egész korán keresztül tartottak, csakhogy azok általában békés természetűek lehettek. így pl. a 945. óta uralkodó orosz Szvetoszláv 970-ben Magyarországból várta a megrendelt lovakat. Azonban ekkor még mindkét ország saját ereje megszilárdításával volt elfoglalva és közös érdekek nem jelentek.

II.

Csak következetes magához a hagyomány (?), ha már vezéreink korában orosz telepítvényesekről beszél. így pl. tudni akarja, hogy Vasmeigyében a németek ellenében ekkortájt határórzó szólgálatokat teljesítettek s hogy Köszeget is ők alapították. — 1031-ből a hildesheimi évkönyvek is beszélnek a Tatárokon elszórt oroszokról. Hanem ez jócskán idő-

ellenes fölfogás Még volna tán értelme a dolognak, ha megfejtésül nem elleneznék azon kockáztatott állítást, hogy hiszen a valódi oroszok — nem a normannfajták — tulajdonképen rokonaink, kik nemzetiségre nézve tőlünk nem sokat különböznek. De ezzel is mit bizonyítunk? Az még mindig nem ad kulcsot kezünkbe; az első beköltözős idejét meg nem határozhat uk. Okoskodásaink nem pótolhatják a történelem tényeit; azok pedig fölfedezetlenül, homályban lappanganak.

Egyes szerencselovagok mindenesetre már Árpáddal jöhettek hazánkba; ezt absolute tagadni kissé talán háladatlan vállalkozás volna. De mikor még a XII., XIII. században is jobbára népteleneknek találjuk épen azon területeket, melyeket manap magyar-oroszaink műveinek, akkor már ugyan nagy legyen engedékenységünk, ha csak annyit is helybenhagyunk, hogy valóban lehetnek a jelenkor oroszai közt a magyar honfoglalással egyidős sarjadedékok.

Ismétlem, feltétlen tagadás nincs módunkban. Mert annyi áll, hogy már első királyaink korából vannak csekély vonatkozások, melyek itt megtelepedett oroszokra utalnak. Szent Vazul rendje, a veszprémvölgyi s talán a bihar-tormovai keleti szertartásu apácához, a tihanyi „Pecersky Monastyr*, melyet sokáig „Oroszkő“ néven ismernek okleveleink, — mind I. István és I. Endre királyainknak irántok mutatott figyelmét látszik tanúsítani. — Azonban nem is említve, hogy nálunk a szlávsnak annyi árnyalata van, mennyi épen elég zavarbajuttatásunkra, ha némely okleveleink ó-szláv nyelvezete iránt teszünk magunknak félénk kérdéseket; nem is említve, hogy az a természetes viszonyosság, melyvel a műveltségnek minden bizonyos fokára vergődött nép egymás nyelvéből szavakat kölcsönöz,

nálunk csak igen későn jelentkeznek, mert magyarosított orosz szavaink új keletűeknek mutatkoznak, — nem említve mindezeket, még akkor sincs megdöntve kételyünk: igazán beköltözött oroszokra kell-e már etájt gondolnunk, anélkül, hogy néhány poros okirat, vagy egyszerűen krónikái ábránd kedvéért a a jelenkornak ékesen szóló földrajzi bizonyosságait tudomásul ne vegyük. — Kissé mindenesetre különös volna, hogy századok előtt ott találjunk oroszokat, hol ma hírók-hamvok sincs s ne találjunk ott, hol jelenleg nagy csoportokban élnek együtt.

Ne törjük tehát érte magunkat, hogy az oroszok itt-lételeét határozott évszámtól kezdve keltezzük; mert meg van írva: „szép dolgok a phrasások, de nem pótolják az igazságot.“

Abban találok némi valószínűséget, hogy a X. század vége felé, midőn a magyaroknak emberéletben szenvedett számos vesztesége új településeket tett kívánatossá; s a XI. század óta, midőn királyaink családi összeköttetésbe is jutottak egyes orosz uralkodókkal, — a ruthének több kedvet kaptak a beköltözéshez; de ez csak esetről esetre történhetett, nagyobb tömegben sohasem, s ekként attól a politikai színezettől, melyet néhányan ráerőszakolnak, meg kell fosztanunk.

Ezek a családi összeköttetések mindjárt a XI. század elején megkezdődnek. Euslxe herceg, Péter magyar király boszúja elől "üléíékülve, Jarosláv (1019—1043) orosz fejedelemnél nemcsak barátságos fogadtatásra talált, hanem ennek Anasztázia nevű leányát is nőül kapta s ez úton sógora lett a francia és norvég királynak. Itt, Kievben, hallotta a magyar elégületlenek fölhívását 1046-ban, hogy térjen vissza hazájába s foglalja el őseinek trónját. Orosz fegyveres csapat kíséretében érkezett ugyanazon év őszén Abaujvárhoz. — Igen valószínű, hogy

Endre, ki életének legszebb szakaszát Oroszországban töltötte, melynek akkor Jaroslávban kitűnő fedelme akadt, rokonszenvét az oroszok iránt mindig megtartotta, mit a görög keleti vallásuk iránt mutatott kedvezései eléggé megerősítenek. Az is lehet, hogy Kievből hozott kísérete önkénytesekből állott, kiket ígéretek árán Magyarországra való megtelepedésre bírt és pedig leginkább az ő kedves helyein: Veszprémben, Tihanyban és Visegrádon. E két utóbbi községben orosz szerzet-házat is emelt.

Ez a rokonsági kötelék azonban épen nem nyújtott biztosítékot arra nézve, hogy a két nemzet össze ne kocódjék. Az oroszok t. i., kik maguk is sokat szenvedtek a kunok és besenyők rabló becsapásaitól, megengedték nekik, hogy a Fekete-tengertől északra elterülő részeken át Magyarországra törhessenek. Szent László, ki épen az idén 800 éve, hogy trónra lépett, véget akarván vetni e nyomorúságoknak, gyorsan a túl-engedékeny nép földén termett. — A ruthének azonban kevés ideig védelmezték magukat, hanem, mint a jó öreg Dugonics szegedi magyarsággal írja egyhelvűtt, — „László eleibe követjöket, röndölvén, őtet arra kérték, hogy magokat, országjokkal együtt, a magyar korona alá vonni méltóztatna.“ — Királyunk adóra kötelezvén őket, önkormányzatukat meghagyta s 1091-ben győzelmesen tért vissza hazájába. Ez évtől számíthatjuk újra föléledt jogunkat Halicshoz, az úgynevezett Kis-Oroszországhoz.

Hanem azért csak tovább is elnézték a przemislei oroszok, hogy a kúnok a magyar határok pusztítására az ő tartományukon átvonulnak, sőt a zsákmány reménye néha még magukat is a hozzájuk való csatlakozásra készítette.

Ez nem maradhatott megtorlás nélkül.

Azok, kik a közel egykorú orosz Nestor elő-

adását követik, ennek eszközéül ismét szent Lászlót vallják, hanem a vezérletet egyértelműig Kálmán hercegre ruházzák.

A dolog, szerintök, így történt:

1094-ben tett országos körútja alkalmával épen Biharvármegyében tartózkodott szent László, mikor megjelent előtte Sztatopolk kievi nagyfejedelem követe a fiatal Jaroszláv herceggel együtt, hogy tőle Volodár przemislei fejedelem ellen segítséget kérjen. — A király bővebben akarván értesülni a viszonyokról, követet küldött Kievbe Miklós érsekhez, ki Biharba Sztatopolk ügyére nézve nem kedvező felvilágosításokkal tért vissza. Mindazáltal tovább folytatták a hadszedést, mely csakhamar 8000 főnyi sereget eredményezett, kik közt volt állítólag Kupán egri és Lőrinc váradi püspök is. Gondot fordítottak rá krónikásaink, hogy Kálmánt nagy muszkabarátnak tüntessék föl, ki nem tudja azt túrni, hogy az oroszok közt első kievi nagyfejedelem a przemislei másodrangútól függjön, vagy legalább annak befolyása alatt álljon. — Kálmán csakugyan útra kelt s mindjárt eleve Przemisl várát vette ostrom alá, nem hallgatva Volodár békeajánlataira; sőt ennek lábainál könyörgő feleségét elrúgta magától; mert hiszen „szégyen volna, ha egy királyt egy asszony könyei föltételeiben megtántoríthatnának!“ (!)

Az ostrom előmunkálatai közben megérkezett a kún segítség, melyet Volodártól elvágni a hanyag, vagy talán roszakaratú, Sztatopolk elmulasztott. — Az oroszok védőkből egyszerre támadók lettek. Seregükkel két hadosztályt a San- és Visztula közt terjedő erdőkbe rejtve, egy kisebb csapattal a magyarokra rohantak és gyorsan futást színlelve, hátukon vitték őket a sűrűségbe, hol minden oldalról körülvették őket s 4000-et mészároltak le közülük. Maga

Kálmán is alig tudott szabadulni a két napig tartott üldözésből.

Az egész előadásban talán csak az évszámot kell kijavítanunk 1099-re s így az eseményt oly időre teszszük át, midőn Kálmán 4 év óta volt önálló király. — Kálmán nagyon tarthatott, hogy a győztes oroszok hazánkba nyomulnak; sietett is Vratisláv cseh herceggel szövetkezni; azonban becsapásra nem került a sor s így egy vesztett csata emléken kívül az egész hadjáratnak alig maradt egyéb nyoma.

A Szvatopolkkal szőtt barátság ezután sem szakadt félbe; sőt a király azt a legszorosabbra akarván fűzni, leányával, Predszlavával, 1104. augusztusában második házasságra lépett. Ha igaz, ezzel egyidejűleg alapította Nagy-Oroszit Nógrádvármegyében. Ennek lakosait a király körül való szolgálatokra kötelezték s állítólag még a XVI. század végén is a fejedelem palotájának kapuit és ajtait őrizték. Ily minőségükben említi őket Oroszfalvi Orosz Barabás 1526.-Í levelében, valamint egy azon évbeli kir. számadás, e tétellel: „A királyi iólség ruthéneinek, kik ő felségének a zsidók temetőjében kifeszített sátrait éjjel-nappal őrzik, adatott 6 frt.“

Visszatérve Predszlavára: Kálmánnak csakhamar kételyei támadtak az orosz nő családiassága iránt s eítaszítva magától, atyjához küldte, Kievbe. Ott szülte felesége Boricsot, a trónkövetelőt, ki utóbb annyi bajt okozott a hazának.

Előbb vesztesége, most pedig talán családi szégyene által is sarkalva, Kálmán király új háborút óhajtott indítani az oroszok ellen; de boszútervét fiának, II. Istvánnak kellett örökölnie.

Az elhunyt Volodár egyik fia, Vladimir, felkérte őt, hogy segítse öcsce, Ratiszláv, igényei ellenében, ki a magyarokkal előbb rokonszenvező kievi

nagyfejedelem szövetségére támaszkodott. — István, nem sokat habozva, Vladimirt azonnal előre küldte egy 3000 főből álló haddal; maga pedig otthon nagyobb erő egybegyűjtésével foglalkozott. — A főurak azonban az egész vállalatot céltalannak látták s ha ezt mindjárt kezdetben nem nyilvánították elég erélylyel, oka az lehetett, hogy a király személyesen állott a sereg élére. — Hanem alig esett el Przemisl, rögtön felmondták az engedelmességet, kijelentvén, hogy Kiev ellen nem működnek s hogy véreket idegen érdekekért nem ontják. A Pazmán-nemzetségből származott Kozma a leghatározottabban visszatérésre szólította fői a királyt. (1127-ben.)

Nyugatról keletre menve, Przemisl és Kiev közt mintegy 500 verst a távolság; de ezt az imént nyert győzelem, mely csaknem „Fehér-Oroszország”-ig István kezébe adta e vidéket, jelentékenyen meg rövidítette. S amellet egy, Kievig való erélyes előnyomás esetén a velünk ugyan rokon, de az atyafiságot nem-igen respektáló barbárokra is lehetett volna hatni. A sors azonban, vagy inkább a tisztek fegyelmezetlensége úgy akarta, hogy a király íélsikerrel beérje, és az akkori Oroszország középpontjától elfordulva, igazi eredmény nélkül térjen vissza birodalmába. S itthon azután csodálkoztak, hogy István szigorúan lépett fői a mozgalom kolomposai ellen! Úgy segítettek magukon, hogy tervnélkülinek kürtölték az egész hadjáratot; pedig István fiatal esze, úgy látszik, sokkal számítóbb volt, mint bölcs környezetéé, mely sehogysem tudta felfogni, hogy itt nem szomszédi szívességről, hanem valóban országos érdekről van szó, melynek legközelebbi eredménye az ország északi határainak hosszabb időre való védettsége lehet.

Arra különben is készen állhatott hazánk, hogy amint trónja megüresedik, újra háborúba bonyo-

lódik az oroszszal s talán épen a kievi nagyfejedelemmel, kivel szemben oly tökéletesen sikerült cserben hagyni saját királyukat.

Predszlava korcsfia, Borics, ugyanis fenntartotta igényeit a magyarok trónjához; s alig hunyta le szemeit István, azonnal előlépett követeléseivel. — Már korábban mentek hozzá elégtelenek Oroszországba s nagyon valószínű, hogy azok is, kik a Przemislből Kievebe vivő egyenes utat annak idején, mint katonák nem akarták megtenni, most, mint bujdosók, fölkeresték. — Borics 1132-ben II. Béla ellen csakugyan megindult némi orosz had támogatása mellett. Ez azonban a Sajó partjainál ütött táborban állítólag elpártolt tőle, midőn a magyarok figyelmeztették, hogy igazságtalan ügy védelmére kelt. A sikertelenségnek bizonyosan más oka van ugyan; de annyi tény, hogy Borics előszörre nem tudott bizalmat gerjeszteni maga iránt, mert eredményyel nem járt. — A következő 1133. évben még nagyobb orosz sereggel tért vissza; de most már határozott vereséget szenvedett s maga is alig bírt hazavergődni.

Azontúl Béla békében maradt Boricstól; sőt, hogy fiának, II. Gézának, se kelljen tőle egykönnyen tartania, — az ennek kiskorúsága idején kormányzó Beins nádor Eufrozinát, Micislaw kievi nagyfejedelem leányát, kérte nőül az alig 15 éves királynak; s ezáltal Oroszországot valóban részére hajlította.

Be ez a szövetség kötelezettséggel járt.

Géza ugyanis sógorának, Izsaslávnak, pártját fogva, őt a halicsi fejedelmek ellenében újra trónraültette; 1151. folytán azonban, midőn ellenségei ismét feltámadtak, a néhány ezer főre rugó magyar dandár szerencsétlenül küzdött. — A fegyverén csorbát túrni nem tanúit Géza tehát 1152. tavaszán László és István öccsével együtt megint hadat veze-

tett Oroszországba s a halicsiakat megvervén, két ezer forint lefizetésére és békére szólította őket.

Egydarabig azután meg is fértek egymás mellett; hanem Halics birtokának kérdése csakhamar lángra lobbantotta a szunnyadó erőket.

László, II. Géza fia, nőül vevén a Galiciát jegyajándékul hozó Júditot, egy Micislav nevű gyermeket hagyott hátra, kit azonban a tartományra vágyakozó vetélytársak megmérgezték. — László halála után Judit egy orosz úrhoz ment feleségül s attól két fia született: Vladimír és Román. Most ezek versengtek a trón birtokáért. — Vladimír Bélához futott; de ez a mérgezés gyanúja alatt álló ifjút elzáratta s Halicsot Endre fia számára foglalta el 1187-ben. Később ugyan azt Vladimír ismét hatalmába kerítette; de kényszerült elismerni a magyarok fennhatóságát.

E viszonyból lehet megmagyarázni, hogy midőn a halicsi fejedelmet a lengyelek és oroszok háborgatták, II. Endre 1206-ban segélyére sietett s őt uralmában megerősítette. Midőn ezen Dánielt az orosz Igorevics Román elűzte, ő magyar földre menekült. — Igorevicset a halicsiak megölték s Endrétől fiát, Kálmánt, kérték királyúl, ki a koronát 1214-ben fejére is tette. — IX. Gergely őt három ízben nevezi Russia királyának; mit egyébiránt részént a földrajzban való tájékozottság hiányának, részben pedig annak kell fölrónunk, hogy az orosz elemek még mindig nem tömörültek oly nemzetegészsé, melyet szabatosan egyetlen névvel lehetett volna megjelölni.

Kálmán csakhamar elvesztette koronáját: Misztiszlavics ragadta el tőle, ki erős orosz-kún seregével nemcsak Gyula nádort verte meg és nemcsak Halicsot foglalta el, hanem Kálmánt is fogságba

ejtette (1219.), honnan őt csak ügygyel-bajjal szabadíthatták ki.

Már ez időben nálunk is mindinkább feltűndeztek a betelepült oroszok, kiket ekkor még átalán ruthéneknek írnak forrásaink. — Sőt az együvértartozásról is fejelezett öntudatuk s pl. a váradi istenítéletekről vezetett jegyzőkönyv egy helye oly egyénekről szél, kik „azt mondták, hogy ők szabadok, nemzetiségökre nézve ruthének és szabadságuk védelmezőjéül egy ruthén nemzetiségűre hivatkoztak.“ — úgy látszik, hazai oroszaink félezred év előtt még nem — igen tudtak eligazodni világtájak szériát; legalább abban a tekintetben nem, hogy merre van — észak. — Már most ők is többre vitték.

Azonban ki gondolna a XIII.század kezdetén a XIX. század óriására! A roppant széles térségeken akkor még számos nép kalandozott alá s fel s e rövid vázlatban csak a nép- s nem a földrajz szempontjai adhatnak irányt.

1238-cal, midőn a nemsokára hazánkat is elözönlő mongolok az oroszokat döntő csatában megverték, az oroszok történetében új korszak nyílik, melyből velők való összeköttetésünket érdeklő adatok alig maradtak reánk.

III.

Az 1238-ban vívott csata harmadfél százados igába görnyesztette az oroszokat; csak a városok álltak még ellen; 1240-ben Kiev is, a mi történetünket egy-két érdekes ponttal szintén gyarapító muszkafőváros, a kíméletlen hódító kezeibe esett.

Ekkor az oroszok közül sokan, élükön a kievi és halicsi fejedelemmel, az országuktól délre s az ellenség támadásainak kevésbé kitett magyar királyságban ügyekeztek új hazát találni. IV. Béla

színesen fogadta őket s azon, már eddig is többször bolygatott, kérdés, mikor telepedtek meg legtömegesebben nálunk az oroszok, azt hiszem, kielégítően meg van oldva, ha azt feleljük: „a mongol hódítás idejében“.

Velök egyszerre, vagy valamivel talán később, jött be 40,000 kún-család, Béla, kétségkívül a kitörni készülő vihartól rettegve, orosz, kunt egyaránt jó szívvel látott. Azt hitte, országának védőerejét szaporítja, ha ez elemeket többi népébe olvasztja. — Igaz, mindkét nemzettel volt előzőleg bajunk, becsapásaik gyakran szegényítették hazánkat; de kissé mégis időelőttinek látszik az a panasza, melyet egykorúak adnak a magyarok nyelvére. Midőn ugyanis a tatároknak Magyarország ellen szándékolt hadjáratáról biztosabb hírek kezdtek keringeni, állítólag átalános lett a vád, hogy „nem a tatárok jönnek; hanem a kúnok kötöttek szövetséget az oroszokkal a magyarok ellen, kik őket annyiszor megverték. A kúnok megtelepülés színe alatt előre siettek, hogy az ország körülményeit kikémleljék, a magyar nyelvet sajátjokká tegyék, hogy azután a betörendő oroszokhoz csatlakozva, az országot könnyebben elpusztíthassák.“

Igazán jellemző nyilatkozat, nem kevesebb, mint 600 év előtti időből! — De az 1877-ben jogosult aggodalomnak 1240-ben nem volt helye; s hogy az mégis valóságos forradalommá tudott fokozódni, csak egy azon okok közül, melyek a mohi-i válságot előidézték.

Az a seb, melyet a mongolok rajtunk Mohinál lőttek, hamar behegedt; az, amit Szírnél az oroszokon ejtettek, igen sokáig sajgott. Kétségtelen ugyan, hogy ők egyben-másban tanultak a mongoloktól s intézményeikben ezek némi hatását még ma is fölfedezhetjük; de az állami eldaraboltság és alá-

rendeltség őket fejlődésekben visszavetette s önállóság hiánya okozta, hogy harmadfélszázadra csaknem halottak szomszédaikra nézve.

Egyes tájak azonban megőrizték függetlenségüket, vagy legalább cselekvésök nagyobb szabadságát s ez magyarázza meg, hogy elvétve mégis megjelennek más népek történetében.

Így 1291-ben a mienkben.

Még IV. László idejében történt, hogy Albert, Habsburg Rudolf fia, János kőszegi grófnak több várát, magát Kőszeget is elvette, ekként akarván őt megbüntetni Ausztria többszörös zaklatásáért. — László túrta azt is, hogy egy alattvalója nélküle kezdett háborút, — s túrta azt is, hogy idegen uralkodó sem kérdeve, sem hallva, megbüntette egy jobbágját. Az erélyes III. Endre azonban Albertet felszólította hogy Kőszeget s a várakat tüstént ereszze vissza; hasztalanul. Endre tehát hirtelen Ausztriába rontott s egészen Bécsig hatolt. Legnagyobb pusztításokat azon orosz csapatok tettek, melyeket táborába Alexandrovics Demeter nagyfejedelem vezérelt. Ez az első eset, hogy a tulajdonképeni Ausztria közvetlen összeütközésbe jutott az oroszokkal. Főleg az ő kegyetlen hadviselésük kényszerítette Albertet, hogy mindenképen békét kössön Endrével. (1291. aug. 28.) — Az egész művelet csak hat hétig tartott.

Jóval utóbb, 1338 ban, Lotka, a „ruthének hercege“ sok nemes kíséretében Károly magyar királyt Visegrádon meglátogatván, őt legforróbb baráti érzelmeiről ügykezett meggyőzni. A szép szavak azonban, melyeknek célzatait talán nem is volt oly igen bajos megérteni, kétségkívül eltévesztették hatásukat, mert midőn 1340 ben Kázmér lengyel király Halicsot elfoglalta a különben is sokféleképen gyöngített oroszoktól, azt, úgy látszik, Károly

tökéletes egyetértésével tette. Hisz' épen neki fe-
küdhetett leginkább szívéen, hogy Lengyelország egy-
kor mentül szebben kikerekítve szálljon fiára!

Ugyanez évben a litvánok elűzték Koriatovics
Tódor podoliai orosz herceget, kit azután I. Lajos
király az oláhoknak Moldva felé irányúit kiköltözése
folytán néptelenné lett Marmarosvármegyébe s né-
hány szomszéd helyre telepített le. Δ jövevények
Munkács mellett rögtön várépítéshez fogtak; és Ko-
riatovics 1360-ban már mint „dux de Munkács“
tesz alapítványt a Szent-Miklósról nevezett rusznyák
szerzetesek számára. Ez a ház képezte a munkácsi
g. kath. püspökség magvát, melynek főpásztorai kö-
zül az elsőt 1491-ben találjuk megemlítve.

Munkáccsal párhuzamosan fejlődött a K r a j n a
is, mely kerület szintén néhány ruthén faluból ál-
lott és némi szabadságokkal volt fölruházva.

Szükséges itt röviden körvoualozni a XIV. szá-
zadbeli Oroszországnak hazánk mellett földrajzilag
való elhelyezkedését. Nem szabad felednünk, hogy
nincs szó egy önálló, hanem csak egy más államnak,
vagy inkább népnek alávetett országról. Ez Halics
ésLodoméria mentén mint „Vörös-Oroszország“ köz-
vetetlenül érintkezett a bennünket északkelet felé
záró Kárpátokkal. — Mindkét országot többször
említi történetünk, sőt Halicsot különösen látogatták
a magyarok. Az orosz Nestor tanúsága szerint Ga-
lic-városban egy nyílást „Magyar kapu“-nak nevez-
tek s nem említve egyebet, a „vitriol“ máig is
megtartotta nálunk a kereskedésbe tőlük került „gá-
lickő“ népszerű nevezetet. A hagyományos jogot e
két tartományhoz királyaink minden időben megerő-
síték. Hogy ne beszéljek a legközelebb múlt időkről,
midőn azt úgyis ténylegesen bírjuk, illetőleg bírják
az osztrákok, — a koronázások alkalmával 1608.,
1618., 1625., 1655, 1687., 1712. és 1741. években

is mindig ott lobogott a díszmenetben Galícia és Lodóméria zászlaja. — A XIV. században mindkét ország orosz befolyás alatt állott s a lengyel uralom sorsa határozottan még nem volt eldöntve. — Podolia, mely velünk szintén közelebbi viszonyban élt, a Kúnság, vagyis Moldvaország északi s részben keleti szegélyzetét képezte, míg ez közvetlenül csatlakozott a mi Erdélyünkhöz s a két ék keleti tagját alkotta, mely déli Oroszországot északi határaink felé összeszűkítette. A nyugati ék Lengyelország, melynek főbb tartományai akkor Slézia, Kis- és Nagy-Lengyelország, a massovi hercegség és Kujavia volt. Nyugaton ezt Németország, északon a német lovagrend birtoka, keleten pedig a litván nagyfejedelemség és Halics szorította be, míg délfelől mi tartottuk a szomszédságot. — Az egész mostani Oroszbirodalomban épen a Magyarországtól mindjárt északkeletfelé levő rész az, hol a tartományok összetett neveiben az »orosz« jelző untalan előfordul. Valamennyinek pedig középpontja Kiev, honnan az észak nagy hatalom első szervezkedése kiindul, Vörös-, Fekete- és Fehér-Oroszország szívében fekszik. — Przemislről, Halics- és Lodoméiáról, Kievről, déli Litvániáról és Vladimirről beszélve tehát teljes joggal emlékezhetünk mint oroszokról, ha némely részöket inkább lengyeleknek szeretnék is tekinteni. De mégis épen az utóbbi körülmény biztat rá, hogy a hagyományt kiméivé, csak annyiban foglalkozzunk velők, a mennyiben egy-egy csattanós eseményt el nem hallgathatunk. Oroszország többi részével egyre gyérültek összeköttetéseink.

A Nagy Lajos királyunknak a Fekete-tenger partjáiig terjeszkedő birodalmáról szóló mesét, ha még oly jól esnék is büszkeségünknek, ad acta tehetjük. Más egy népet meghódítani és más 1—2 ütközzettel megszabdalni; pedig Dél-Oroszországra

az utóbbit illetőleg csak ilyesmiről van szó. A roppant alföldek, melyeken keresztül jöttünk mi is e hazába s hol utóbb a kazárok, besenyők, úzök és kúnok hullámzottak; a velünk egy törzsbe erőszakolt mordvinok, cseremiszek, votyákok, bolgárok stb., szóval a Don, Volga és Ural vízkörnyékéhez tartozó népek, melyek múltunkat egyenesen, vagy kerülő úton érinthetik, — ekkor mind a kapcsaki mongol főnnhatóság alatt állottak. Nem hiányzott ugyan a physikai idő, hogy ezen mongolok Oroszország cége alatt Nyugat-Európával nemzetközi viszonyokat teremteni megkísértsék; de hiányzott egy: a természetes képesség. Különben is szerencséje volt hazánknak, hogy a tulajdonképi Mongol-Oroszország közvetlenül nem jutott szomszédságunkba; hanem északkelettől délnyugat felé a mostani birodalomnak délkeleti felét foglalván el, nyugatfelé annyira megszükkült, hogy a Dnjeszter alsó szakaszánál valóságos csúcsban végződött. S így bennünket csak a mongol befolyás alatt még sem oly-igen sinylő északnyugati Oroszország vonala érintett. Ha tehát nem latoljuk az ezen vidéken ide s tova kóborgó nomád népek egyes becsapásait, bátran elmondhatjuk, hogy mi a tiszta oroszból a XIII. zázad derekán képződött mongol-Oroszország jelenlétét alig éreztük meg s hátunk északfelől meglehetősen fedezve volt.

Mindenki gyaníthatja, hogy akkor, midőn a földrajzi ösmeretek gyümölcse még éretlenül lógott a tudás fáján, eleink a leggyermekesebb fogalmakat táplálhatták e térségekről. A kereskedelem különben is csak a határos tartományok némely pontjára szorítkozván, az egész roppant birodalmat áthatító kereskedelmi utak Magyarország irányában nem képződhettek; értesüléseket ezek mentén lehetett volna kapni. Csatározásokra többször, — hadjáratokra nem akadunk; pedig ezek nagyon tanítanak egy népet a

másiknak megismerésére. — Ily körülmények közt jelentős vállalatnak kell feltüntetnünk a XIII. századbeli magyar dömés barátok ázsiai útját, mely egyébként szintén bizonyítja, hogy Oroszország belsőjében hazánk felé a szárazföldi közlekedés a legnyomorultabb állapotban tengődhetett. Julián és társai, kivált menet, szintén inkább a tengeri utat választották és csak a Kaukázus táján léptek orosz földre. — Visszafelé, úgy látszik, inkább használták a szárazút, mint a vizet, s így az összes világtörténelemben említett utazók közt az elsők közt szerepelnek, kik tudományos célból hatoltak keresztül Oroszországon, vagy legalább annak egy jelentős részén. Igaz, készített jelentősök nagyon elmosódott színben emlékezik a látottakról; de annyi érdekek és érdemek mégis csak volna, hogy a földrajz történetében a német írók ezen, muszkaföldön járt-kelt, magyaroknak is biztosítsanak egy-két sornyi megemlékezést.

Vagy ugyan mivel különb ennél a mongol fenntartóság megbukta után pár évtizeddel *M i e c h o w* Mátyás tollából kikerült értekezés „*de duabus Sarmatiis Asiana et Europea*“ (Ágosta, 1518., 4r., számozatlan 58 lap), mely épen egy magyar eredetű főpapnak, *Thnrzó Szaniszló* olmüci püspöknek van ajánlva? — Az ember bajjal találná el, hogy voltaképen egy Oroszországot tárgyaló könyvet forgat, melynek alig van egyéb nevezetessége, mint hogy holmi hajmeresztő históriák kíséretében kap egy-két használhatatlan adatot Magyarország történetéhez is. — Többet ér *Reichersdorf* György jóval utóbbi, de még mindig csak az itt érintett kor keretében mozgó munkája, mely *Broniovius* művével egyetemben sikerülten tájékoztat és pedig bennünket is érdeklőleg, Tatárország, Krim, Moldva és más szomszéd-tartományok, szóval délnyugati Oroszország feltűnőbb viszonyairól (Köln, 1550. és 1595. — Ivrét, térkép-

pel.) — Guaguinié rendszeresebb kísérlet, — mindamellett már címében mutatkozik alaptévedése, mely a történelmi Sarmatiával szakítani nem tudván, a saját korabeli körülményeket a múlt szemüvegén keresztül bírálgatja. (*Sarmatiae Europaeae descriptio*. Krakkó, 1574. és Speier, 1581.)

Nem csodáljuk, ha ily leírások nyomán az egykorúaknak semmi biztos átnézetök nem volt a szomszéd birodalom állapotai felől, mi azután sok más dolgot is fölvilágosíthatna. S így eshetett meg, hogy talán sohasem találtuk reánk nézve idegenebbnek Oroszországot, mint a XIII. század derekától a XVI-ik derekáig.

Ekkor két kitűnő szellem ismét összeköttetést ügykezett eszközölni a két nemzet közt.

IV.

Az egy és oszthatatlan Oroszország megállapításának érdeme I. Vasziljevics Iváné. — 1476-ban fizetett utoljára adót a kapcsaki kánnak, s azután bámulatos munkaerővel látott hozzá, hogy a századok óta oly igen elhanyagolt birodalmat tizedrangú szerepéből töemelje. A politikai életben ma napirenden álló keleti kérdésnek első igazi felvetőjéül ugyanezen cárt kell tekintenünk s őt a műveltség első pártfogójául is Oroszországban. Minden német világtörténetben ott találjuk többé-kevésbé kisallangozva, hogy Iván a német culturát fogadta el, annak áldásait ügykezett meghonosítani. S ez való, — senki sem akarja kétségbe vonni; de igazán csak a véletlenül múlt, hogy a mai Oroszország műveltsége ne német, hanem magyar alapokon nyugodjék.

Mi volt természetesebb annál, hogy Iván, mikor nemzetét szellemileg is magasabb helyre akarta segíteni, legközelebbi tanult szomszédjai sorából válaszsza az igényelt mestereket, — Ott találta

III. Frigyes császárt, ezt a ravasz embert, ki nek egyre csak pénzen járt az esze, s alig tett valamit, hogy a kor legképzettebb népeihez tartozó alattvalóinak szellemi életét föllendítse. — És mellette ott láthatta Hunyady Mátyást, ki míg egyrésről diadalainak hírével töltöttébe Európát, másrésről nagy tudományszeretete által keltett maga iránt általános tiszteletet. Iván nem is sokáig habozott, melyikök barátságához forduljon előbb.

Midőn azzal a céllal, hogy a közös ellenség, Kázmér lengyel király, legyőzésére egy orosz-magyar szövetséget hozzon létre, Budára és az akkor magyar kézben levő Bécsbe követeket küldött, egyúttal felkérte Mátyás királyt, hogy ágyúöntőket, tüzéreket, műtövösöket, ércolvasztókat és várépítéshez értő munkavezetőket küldjön a szabadabb lélegzethez ismét csak most jutó Oroszországba. — Mátyás követei, Iván deák és Kelemen személyében, csakugyan el is mentek hozzá 1488. folytán s hogy nem jártak sikertelenül, mutatja az a pénz, melyet a szövetség emlékére vertek s melynek egyik oldalán Iván cár képét, a másikon pedig Mátyás király és Magyarország egyesített címerét láthatni. Valóban, tanulságos lesz rá megemlékezni, ha majd 1889-ben megüljük ezredéves ittlakásunk emlékűnepét, — hogy épen, midőn e nagy időszaknak háromötöd része betelt, a nyugati nemzetek közül mi voltunk az elsők, kik barátságot fogadtunk az újonnan szervezkedett Oroszország iránt, melylyet az ezredév elmúltáig talán más érzelmektől hevítve kell érintkeznünk.

Ha Mátyás e szövetség megkötése után csak néhány évig is él, ki tudja, mennyit ösmerhetnénk föl sajátunk gyanánt az orosz műveltség zsengei közt! Így azonban másként történt. — Alig húnyt el nagy királyunk, Miksa, Frigyes ha, 1490. júliu-

sában már Moszkvába küldte Delator Györgyöt, ki nek ugyanazon évben aug. 19. sikerült megkötnie az első ünnepélyes szerződést Ausztria és Oroszország közt. — Ez első sorban hazánkat érdekli. — Iván folvtonos ellenszenvvel nézte Kázmér lengyel király hata'mát és most egyszerre azon eshetőség állván előtte, hogy a magyar korona szintén ez uralkodóházból származott férfiút fog ékesíteni, — a Kázmér-család politikai túlsúlyától tartva, megígérte támogatását az első magyar trónkövetelőnek, ki ezért jelentkezett. — Iván azonban megmaradt az ígéretnél s tényleg nem segítette Miksát. Akirályi székre tehát csakugyan lengyel herceg került (Ulászló), de oly gyámoltalan, hogy a cár aggodalmai alaptalanoknak bizonyultak.

Erélyes ember, milyen Miksából lett volna, bizonyosan fölhasználja az orosz barátságot, hogy a törököknek hazánkba való berontásait meggátolja.

A magyar és orosz érdekek a keleten a k k o r nagyon hasonlóak voltak. Mi pusztán védelemre szorítkoztunk, fő célunk lévén megakadályozni, hogy úgy ne járjunk a törökökkel, mint jártak harmadfélszáz év előtt a kapcsaki mongolokkal épen a musz-kák. — A támadó föllépés ezeknek osztályrésze maradt. Az ő keleti politikájok ezredes múlttal kérkedik; már Hurik vetette meg elég határozott alapját s mielőtt egy nagy Péterre került a sor, születt I. Iván, ki a Paläologokkal való családi összeköttetésben s a keletrómai kétfejű sasnak saját hidalnia címerévé-fogadásában nagyon világosan jelezte, mit vár a jövőtől. — Azonban az efajta szélesebb, szövetkezések csak a XVII. század nyereségei, — a XV., XVI. század Európája még nem volt rájuk érett. A mi akkor nemzeti érdekeink közé tartozott, a törököknek együttes kiűzítése, most non putarem dologgá változott, a mint ezt a törté-

nelem bölcsészete hozta magával. — Egyébiránt egy forrongásban levő s viszont egy bomlásnak indult birodalom közt e belső és hathatós szövetkezésnek tartós alapja nem is lehetett. Az orosz cárok és a bécsi kormányférfiak gyakrabban alkudoztak egymással a török ellen foganatosítandó rendszabályok tárgyában, — de mindannyiszor említésre alig méltó következmény nélkül.

Koronkint azonban egyéb érdekek is előtérbe nyomultak a két állam nemzetközi viszonyaiban.

1576. januárjában II. Miksa király fényes követséget küldött IV. Ivánhoz Moszkvába, hogy Báthory István erdélyi fejedelemnek lengyel királyné váló választatását közösen megakadályozzák. A cár rendkívüli fénynyel kápráztatta a küldötteket s ígérte, hogy Báthoryt nem tűri Lengyelország trónján, hanem Ernő osztrák főherceg javára veti latba minden befolyását; titkon azonban maga részére akarta hajlítani a kedélyeket. — Ravasz magatartásának az lett jutalma, hogy mégis a nagy magyar fejére került a korona, ki nemsokára súlyosan érezte véle hatalmát. Báthory összetörte Liefland elrablóját; a pleskaui győzelem után nyitva állt előtte az út Moszkváig. Egymásután három követség esengett nála békéért s ő elég gyöngé volt, hogy hallgatott rájuk. Kegyelmeivel fölmentette Oroszországot, mely halálos félelméből kiszabadulva, Lengyelország utolsó erélyes királyának elhúnytával nemsokára versenytárs nélkül állott Észak-Európában. — A ki egy Matejko ecsete által elővarázsolván láthatta, mint borulnak porba a magyar születésű lengyel király előtt, ki Erdély fejedelemének címét is viselte, a most oly hatalmas muszkák, lehetetlen, hogy a múltból egy kis erő ne mérítsen a jelenre s méginkább a jövőre. — Nem tudom, megülik-e az oroszok történetik e di-

cső részének háromszázados emléknapját? — Meg kell jegyezni, hogy Báthory seregében számos magyar küzdött a muszka ellen s hogy viszont Magyarország akkori királyának, Rudolfnak, segítségét már 1578-ban kikérte Iván.

Kormányának tetteibe nem avatkozhatott a nép s őt csak közvetve érdekelhette annak határozata. Annál csodálatosabb, hogy a XVI. század hetedik tizedének magyarjai maguk is muszkarabátok tudtak lenni, — éppen akkor, midőn egy vérből való vér diadalt diadalra halmozva nyomult telhetetlen szomszédja ellen. Arról értesülünk tudniillik, hogy Ivánnak 1578-ban Bécsbenjárt követe, —Kvaszín, titkon szövetkezett a magyarokkal, kik a cárt, mint a keresztény fejedelmek közt második helyen állót, felszólították, hogy ne Ausztriával, hanem a sérelmekkel különben is túlterhelt magyarokkal fogjon kezét s hogy vegye birtokába a velünk határos Moldvát, mely Bogdán vajda végrendelete szerint úgyszólván Oroszországot illeti. — Volt tehát idő, midőn mágiáik óhajtottuk Oroszország szomszédságát s midőn szinte nehezteltünk arra, ki ennek a gyönyörű tervnek útjába áll. Risum teneatis! Egyébiránt e politikai hóbortból, mint tudjuk, semnrsem lett.

Iván után Feodor Ivánovics járatta (1587—1590) követeit Bécsbe és Prágába, hogy Báthory István ellen végre támogatást kapjon. S midőn szeméit a nagy ember lehunyta, nemcsak azon erősködött a cár, hogy valamely osztrák főherceg nyerje el a megüresedett trónt, hanem már Lengyelország felosztását is szóba hozta S így lett egy kitűnő magyar közvetett okozója egy közel kétszázadig vajdított erkölcstelelen államcsínynek.

Különösnek tetszhetett Bécsben. hogy míg az oroszok a császárt szüntelenül segítségért zaklatják, ők maguk ismételt sürgetésekre sem küldenek em-

bért vagy ajándékot a jobbára Magyarorszáiban küzdő csapatok részére.

De a segedelem nem maradt el; s mikor az végre 1595-ben Bécsbe érkezett, alkalmasnak bizonyult be, bogv elálljon rá kormányembereink szemé, szája — Kaptunk ugyanis a török ellen működő vitézeink számára 401,275 darab — nem rubelt, hanem nyest-, róka-, mókus-, kasztor- és menyét bőrt, a mit az oroszok 40,000 rubelre becsüitek, hanem biz' az sokkal potomabb áron kelt el, mint ezt szokatlanul túlhalmozott piacnál várni is lehetett. A 20 szobát elfoglaló ajándékbőrök nemkevesebb, mint 337,235 mókusnak gyászos végét sejtették.

Feodor utóda, Godunov Boris (1605-ig) folytatta elődeinek kétszínű politikáját, mely szerint Lengyelországot államilag krályaink által akarták elpusztíttatni s ezáltal a tett egész gyűlöletes voltát az ő fejökre zúdítani. Érvetlek vele, hogy egy lengyel királylyá tett osztrák főherceg a szomszéd Magyarország védőerejét is nagyban emelheti s ők — az oroszok — sem fognak késni, hogy végre minden erővel föllépjenek a török ellen. — Ausztria kijelentette, hogy a világ ugyan kétségkívül szívesen veszi, ha az oroszok a törököket megverik: de nem állhat érdekében, hogy egyébként is bonyolódott viszonyai közt Lengyelországban új ellenséget támaszson magának. — Az orosz történetírók egész goromba őszinteséggel vallják be, hogy csak lépre akarták csalni az osztrákokat.

Csakugyan, birodalmunk mindig mutatott némi hajlandóságot a Lengyelország ügyeibe való avatkozásra; így az 1615-iki lengyel-orosz háborúban, midőn a wasniai békealkudozásokhoz követet küldött, de közbejárása sikertelen maradt. Azon is nagyon

megijedt a bécsi kormány, hogy II. Rákóczi György erdélyi fejedelem az Alexei cár ellen küzdő svéd X. Károly részére nyilatkozott, mihelyt 1656-ban a háború kitört. Igen jellemző a dologban, hogy ily föllépésre Rákóczit nem csak a svédek, hanem a kozákok is sürgették, kiket most általán az orosz hadsereg nevezetes támaszainak hirdetnek. Ki a kozákoknak az oroszokhoz való viszonyát történelmi fejleményükben ismeri, nem láthat ellenmondást abban, hogy kozákok és magyarok csak kétszázad előtt is, bár közvetett, harcot folytatnak a muszkák ellen. — X. Károly Lengyelország egy másik részét ígérte Rákóczinak, ha Alexei szövetségese, Kázmér János lengyel király, ellenében az oroszoktól szétforgácsolt erejével egyesül. A fejedelem, elfogadva a svéd-kozák-szövetséget, Lengyelországba rontott (1657.), de csakhamar igen zavart körülmények közé jutott, miknek eredményei közé számíthatni, hogy a kozákok kitűnőbb főnökei titokban már márciusban megígérték, hogy esetleg I. Lipót császár és magyar király hűségére állnak, kivált, ha a muszkák ellenében szabadságukat megvédi. Néhányan a lengyel urak közül pedig úgy gondolkoznak, miszerént „bár látják, hogy ezen szakadár zsarnoktól (Rákóczitól) más módon, mint ő felsége segélye által aüg menekülhetnek, mégis azt mondják, miképen félnek, nehogy szabadságát ezen, az osztrákházhoz való hajlásuk által méginkább veszélyeztessék, mint ha a muszkával szövetkezve, annak megválasztását a jövő országgyűlésre halaszthatják“ — Azután, alig közeledtek a felboszankodott törököktől Rákóczira csődített tatárok, a csak rablásra gondoló kozákok is hazatakarodtak, s ő jún. 22-én, hogy szabadulhasson, kemény föltételeket írt alá, többi közt, hogy a svéd-kozák szövetségtől eláll. — Azonban derék hada ígyis fogságba került s egy

részét a vezérrel, Kemény Jánossal együtt, Krímbe hurcolták.

Határozottan csak 1686 ápr. 26. szövetkezett Ausztria Oioszországgal a török ellen, mire a Rákóczi féle zavarok idején sem szűnt meg sürgetni a cárokat, de mindedig - ikertelenül. Segítség fejében kikötötte a muszka, hogy néhány lengyel tartományt kapjon s hogy a Krímbe, melyet úgyis óhajtott megszerezni, harcolhasson. Az orosz hadsereg ekkor még igen fejletlen állapotban tengődött s azért Péter cár nagy köszönettel tartozott Lipótnak, hogy annak kiképeztetésére jeles osztrák tiszteket küldött hozzá. Figyelmét Péter, 1686 ban Bécsbe jöve, személyesen köszönte meg. De a császári udvarnál bizalmatlanságot, sőt bizonyos aggodalmat talált, melyet különben nagyravágyó tervei sok tekintetben igazoltak.

Közösen kezdett hadjáratuknak 1699. jan. 26. a karlócai béke vetett végét.

V.

Hazánk történetében sokkal fontosabb azon viszony, mely nagy Péter cár és H. Rákóczi Ferenc közt épen ezidőtájt képződött. Nem kevesebről volt szó, mint arról, hogy a magyar nemzet közvetlen barátságra lép, en az oroszokkal, anélkül, hogy ezek szokott túlkapasaitól kelljen tartania.

Midőn ugyanis Lengyelország királya, Ágost, a svéd XH. Károly által szorongattatva, országát odahagyta, Károly jelöltje, Leszcinszky Szaniszló ellenében Péter II. Rákóczi Ferencet, a magyarországi szövetséges rendek vezérlő fe edelmét akarta az üresnek tekintett trónba ültetni, kit szabadító hadjárata kezdetén a magyarországi orosz nép is oly örömmel fogadott Máramaros határán. — Hogy őt a fontos ügyre előkészítse, már az ónodi gyűlés előtt kétszer

is elküldte hozzá Korbé nevű orosz pap tanácsosát. Ha Rákóczi nem hajlik ajánlatára, könnyen maga ellen zúdítható a muszkát, kit a bécsiék már különben is régóta beavatkozásra szerettek volna bírni, hogy segítségével elnyomják a magyar forradalmat; e körülményt nem titkolta el a cár Rákóczi előtt, midőn ez az ügyet halogatással akarta elsimítani. — A fejedelem tehát egyelőre óvatosságot kért s kijelentette, hogy e tárgyban előbb a lengyel nagytanács saját ajánlatát óhajtja bevárni. Másrészt a követ távozása után azonval a svéd királyhoz küldte Ráday Pált, hogy hírii vigye a cár gondadó szándékát. — Károly kitérő válaszsral ügyekezett őt visszatartani a föllépéstől.

Az orosz azonban súlyt kölcsönzött óhajként feltüntetett akaratának s hadaival a magyar határokhoz közel táborozott; Péter Lublvóban valóságos kortesgyűlést is tartott Rákóczi érdekében. Ez tehát most olyan közbevető indítványt tett, hogy a francia király békítse ki a cárt s a svéd királyt, mire mindnyájan szövetkezvén Ausztria ellen, a ba:or fejedelmet segítsék Magyarország triójára, őt (Rákóczit) biztosítsák Erdély, Leszcinszkyt pedig Lengyelország birtokában.

Időközben (1707.) a lengyelek csakugyan fölajánlották, ugyan aligha tökéletesen önszántukból, Rákóczinak a koronát; az ennek híret Munkácsra hozó követséget a fejedelem oly válaszsral bocsátotta el, hogy háláját a rendek és cár jóakarataért mielőbb külön követsége fogja to'mácsolni. A Husztra összegyűjtött erdélyi országos tanács szintén az új méltóság elfogadása mellett nyilatkozott.

Augusztusban tehát útnak eresztette követségét, melyet gr. Bercsényi Miklós vezetett. — Parancsuk szerént, hogy a cárt jól hangolják, magasztalnak kellett hatalmát, mely a közel jövőben még

nagyobb gyarapodásiak fog örvend-
hetni; terjeszszék eléje a már érintett szövetségi
tervet és figyelmeztessék, hogy ha egyszer a keresz-
tények közt a béke helyre áll, a cár tengeren
és szárazon háborút indíthat a török
ellen, kiűzheti azt Konstantinápolyból, sőt Euró-
pából s meg lehet győződve, hogy e részben ép tigy
számíthat Magyar- és Lengyelország, mint a fran-
ciák támogatására.

A cár szept. 4. csakugyan beleegyezett, hogy
a választást három hónappal elhalaszták, mialatt
Rákóczi az érdekllett hatalmagnál ajánlatát megte-
szi; ha azonban sikert föl nem mutathat, köteles
elvállalni a királyságot. A cár viszont bizto-
sítja a magyarok szabadságát (!) s Rá-
kóczit a lengyel trón és Erdély birtokában megol-
talmazza.

Péter komolyan vette a dolgot; a svédnek 12
évre szóló fegyverszünetet ajánlott s újólag kijelen-
tette Bercsényinek, hogy a terv valósulta esetén
azonnal a császár ellen fordul. Azonban Rákóczi,
Desalleurs fondorkodásai folytán, mind XIV. Lajos-
nál, mind XII. Károlynál megbukott; s midőn ez
utóbbi Lengyelországba indult, a cár pedig vissza-
vonult: Rákóczi is sietve visszahívatta saját köve-
teit Varsóból és pedig aunálinkább, mert értesült,
hogy jelöltsége épen nem népszerű a lengyelek előtt
s hogy azok már is megunták a muszkabeavatko-
zást, melynek ő eszközéül szegődött.

Jó viszonyuk nem szakadt félbe.

A fejedelem trencsényi veresége után (1708.)
újra megjelent Egerben egy orosz követ, Ukraincov,
ki a cár jóindulatát ismételten hangsúlyozván, nyil-
vánította, hogy bécsi követét, Urbichot, utasította a
Magyarország mellett való közbenjárásra.

Hanem ez a barátság komoly veszedelemben forgott, midőn az 1709-ben Pultavánál megvert Károlynak egy 2000 főből álló dandára, a muszkák által üldözve, hazánkba menekült. Péter eanek kiadatását követelte s nagyobb nyomaték kedvéért egy hadosztályt állított föl a Szepesség határain. A franciák viszont a menekvők érdekében való intézkedéseket követeltek. — A maga is szőrűit helyzetben levő Bákóczi úgy segített a bajon, hogy a svédeket szolgálatába fogadta és zászlója alá eskette. — A cár ezzel beérte; de midőn a kérdéses csapat egy része 1710-ben Jász-Berény környékéről Mármaroson át Moldvába s onnan Benderben fogva ülő királyához visszaszökött, a francia-svéd-osz-magyar-szövetségnek pedig még csak gondolatától is irtózó bécsi udvar költött levelek terjesztése által ügyekezett gyanúsítani Rákóczit, hogy, a franciával egyetértve, a törököt Oroszország megtámadására izgatja, — a fejedelem saját tisztázására szükségesnek ítélte a cárhoz küldeni a munkácsi görög kath. püspököt s a seregében szolgáló Herbaixt, biztosítván őt, hogy a francia közbenjárást most is óhajtja, — hogy a svédek megszökte tudtán kívül esett s hogy az ellenséges érzületére vonatkozó hírek merő rágalmak.

1710. júniusában Urbich báró újra fejtegette Rákóczi előtt, hogy a cár azonnal megsegíti Magyarországot, mihelyt a francia-svéd békét megkötheti; mire nézve pedig épen ez időben a legszebb reményekkel kecsegtették a fejedelmet. — Urbichnak útasítása volt Bécsben azonnal följánlani közbenjárását a magyarok ellen; s ba ezt el nem fogadnák s a cárnak császári címében most sem nyugodnának meg,— állomását odahagyni. A követuek csak ez utóbbi feküdt igazán a szívéen; közbenjárását is följánlotta ugyan, de mert erélytelenül, min-

den siker nélkül. — Rákóczi viszont Vetésyt küldte Péter cárhoz, rábírní őt, hogy 3—4000 főnyi muszkasereget rögtön indítson az országba s hogy, ha a hazából kiszorúlna, neki és barátainak Lengyelországon keresztül szabad menetelt biztosítson s engedje meg, hogy Ukrajnában a cár felső sége, de a fejedelem kormánya alatt letel epedhessenek. Mihelyt ezen védő muszkasereg bejön, a fejedelem is hozzácsatlakozik a maga népével. Mencsikoffnak pedig ajánlja föl a tokaji uradalmat 200,000 tal-
lérért.

A nemzeti ügy teljes ziláltságában is a cár jóakaratóban tökéletesen bízva hagyta el a hazát Rákóczi 1711. februárjában, hogy a külföldön személyesen lásson szövetségesek után. De ezalatt Moszkvába érkezett követét a konstantinápolyi francia fondorlatok által boszantott Péter oly hidegen fogadta, hogy Vetésy a siker minden reményéről letett s az esetleg szintén Moszkvába szándékozó fejedelmet vizszatérésre intette. Ez azonban, mint ápr. 9-i leveléből kitűnik, még mindig remélt. — Péter őt Javarovban csakugyan fegyveres támogatással stb., stb. hitegette; — minek azt részletezni?! — míg ő a porta békére bírását vállalta el, ha elegendő pénzt kap a díván tagjainak megvesztegetésére.

Ámitás volt az egész.

Midőn Péter cár 1717-ben a fontaineblai udvart fölkereste: egy lemondani nem tudó férfiút láthatott az ott szintén megjelent Rákócziban, ki őt személyesen tisztelte; de az a sokban ideális ember akkorra már legalább egyet semmisített meg ábrándjaiból: a segedelmébe vetett hitet.

Az oroszok története ezentúl jobbára csak anyyiban érinti a mienket, a mennyiben Ausztriára s így egy velünk sokféleképen viszonyban álló biro-

dalomra vonatkozik, melynek részül tekintették hazánkat is.

Így elég futólag említenünk, hogy I. Katalin és III., vagy, ez esetben, inkább VI. Károly 1726. aug. 6. védő- és dacszövetségre lépett, melynek éle a török ellen irányult. A muszkák által teljesen kizsákmányolt ezen szövetségnek a nyomorult belgrádi béke lett gyümölcse.

Tétlenül maradt Oroszország, midőn Mária Teréziát kellett volna segítenie a *pragmatica sanctio* védelmében. Szerencse, hogy Erzsébet cárnő nemcsak hatalmas uralkodó, hanem asszony is volt; mert a hétéves háborúban nagy Frigyes ellen talán csak ez utóbbi minőségében küldött segítséget a mi hadaink mellé. — Kunersdorf és Schweidnitz térségei beszélhetnének róla, igazi barátságból ragadt-e fegyvert Erzsébet Magyarország királynője mellett; de hiszen a Niementől az Oderáig terjedő Porosz-hon kezei közt volt már, minek is fárasztotta volna tovább a vitéz oroszokat — idegen érdekekért?!

Utóda, III. Péter, ha érdekeink ellen is, — legalább férfiasán járt el: nem ámitott, nyíltan állott a porosz pártjára.

1762-ben erősen lábra kapott nálunk azon hír, hogy a muszkák egyenesen Magyarországra fognak rontani. Kruspér mármarosi kincstári főtiszt volt e kacsza legbuzgóbb terjesztője. Mindamellet, hogy a megnyugtató levelek el nem maradtak, néhány vármegye csakugyan fegyverre szólította nemességét és népét, — gondoskodott a szorosok megerősítéséről s arról, hogy, ha a veszély valóban bizonyúlna, tanácskozás végett azonnal összegyűljön az ország. — Szabolcs- és Ungvármegyék főispánjai a bajt valóban komolynak tüntették föl, mire a főhaditanács parancsot vett, hogy a határszéleket biztosítsa, — a nádor pedig, hogy ennek módjairól intézkedjék. —

A vegyes udvari bizottságnak okt. 22. kelt fölterjesztése folytán a királynő elrendelte, hogy Oroszország felé kiváltképen Munkácsot, Husztot és Máramaros-Szigetet helyezték jó karba; a munkálatok vezetésével a Brünnben állomásozó mérnökhar tisztjeit bízták meg. Az év végén s 1763. elején még behatóbban foglalkozott e tárgygyal az udvari bizottság, — a királyasszony pedig különösen pénzbeli ajánlatok tételére ösztönözte a magyar urakat. Minden lépten-nyomon várhatta tehát kormányunk, hogy meggyűlik tennivalója a muszkával; de, úgy látszik, jó darabig mégis nagy türelmességgel járt el a hazánkban gyakran megforduló orosz tisztek ellen, kik különösen Aradot, Szegedet és a határőrvidéket boldogíthatták jelenlétökkel. Igen valószínű, hogy a vallása viszonyaival elégedetlen óhitű nép már ez időben az ő izgatásaik befolyása alatt állott. Így 1751. után egyre nagyobb mértéket kezdtek öltetni a tiszai és határőrvidéki óhitűek közt az Oroszországba való kivándorlások, melyeknek okául egyébként a szokatlan adókat vallották. Ezen kivándorlások meggátlására Grassalkovics kamaraelnök 1754-ben kész tervezettel lépett föl, melyet a királynő is elfogadott. — Minthogy azonban a néphullámvás folytonosan tartott, Mária Terézia 1762. nov. 19. meghagyta a kancellárnak, hogy orosz tiszteket, a fő haditanács útlevele nélkül, ne hagyjon Magyarországon tartózkodni. — Papíron maradt rendelet. — Panago és Cuza orosz tisztek, kormányuk titkos megbízásából, jóval azután is izgattak itthon s egyikök, Cuza, magyarul is beszélt; különösen az illyr-fészkelődések idején (1790.) oly szemérmetlenül viselték magukat, hogy a főhaditanács és a kancellária kénytelen volt feleleveníteni az 1762-i rendeletet.

Visszatérve III. Péterre: ő terveit nem való-

síthatta meg, mert rövid uralkodása után felesége, Katalin, megbuktatta; azonban határozott tüntető-
8ének meg volt azon eredménye, hogy a békekötést siettette, mely 1763. febr. 15. meg is történt.

II. Katalinnak Lengyelország első és azután még kétszeri felosztása tárgyában Mária Terézia és nagy Frigyes részvételével véghezvitt erőszakoskodásai annyiban érdeklík hazánkat, hogy a 16 szeptesi város és Galícia — hajdan ez is, az is országunk alkotó részeiből való — visszakerült hozzánk, illetőleg Ausztriához, mert Magyarországhoz tényleg csak az elsőt kapcsolták.

Ez a terület-nagyobbodás Ausztriát határossá tette Oroszországgal.

A k ö z ö s b ű n elkövetése után a két állam egymás természetes szövetségesének tekinthette magát. S épen akkortájt, midőn József császár tönkretette Magyarországnak a muszkákkal századok óta jól folytatott borkereskedését. 1788-ban merőben orosz érdekekért háborút indított Ausztria a török ellen s Futaknál táborba szállt. A II. Lipőt alatt Szisztovnál megkötött béke bizonyosan szomorú viszonzás volt azon áldozatokért, miket hazánk is hozott emberéletben és pénzben, — csak hogy kedve teljék Oroszországnak!

VI.

II. József uralkodásának az is egyik eredménye, hogy az ő koráig vándorló népeket minden más elődjénél sikeresebben ügyekezett állandó megtelepedésre szorítani. A magyarországi oroszok még a XVI. században is jobbára csak pásztorkodó, baromtenyésztő nomádok voltak; miért az 1563-i és 1567-i törvényhozás ezen sátrakban és kunyhókban lakó népességet, mely egyébként marhákban gazdag, az adónak felére kötelezte. Az erdélyiek pedig épen

azt rendelték (Appr. Constit. I. rész, 38. parancs), hogy „az országban lézengő oroszok, oláhok, muntyánok és egyebek megfogattassanak és mogkö-töztessenek.“ — Még 1729-ben is panaszkodott Ungvármogyo, hogy a barangold ruthéneket nem lehet állandó lakásokhoz szoktatni.

Ez idő óta mindnagyobb gond fordult a megtelepítésekre és orosz falvaink régiségét 200 évnél előbbre, talán egyet-kettőt kivéve, alig tehetjük. — Különösen Szepesben, Sárosban, Ugocsában és Mármarosban fogván szállást, sokhelyütt összeegyedtek a magyarokkal és németekkel. Valóban csodálatos, hogy félbarbár létökre gyakran képesek voltak ezeket magukba olvasztanak. Különösen a vallás-cserélő németek, elfogadván a görög keleti szertartást, a ruthén nyelvtől sem irtóztak többé.

Ily esetek meglepő nagy számmal fordultak elő Szepesben és Sárosban. — Plavnicáról, Berzevicéről stb. tényleg is tudjuk, hogy ott a múlt században még a német szó járta. A Szabolcs-, Szatmár- és Hajdúvármegye tősgyökeres magyarságú területén elszórt oroszok azonban elmagyarosodtak, annyira, hogy — mint a legutóbbi 2—3 óv történetéből eléggé tudhatjuk — már az istentiszteletnek magyar nyelven való tartása iránt is fel-felszóaltak¹⁾ s

¹⁾ Legújabbán a magyar „Kárpát“ című hazafias orosz lapnak vannak érdemei ez ügy körül. 1874. június 7-i 7. számában kezdte sürgetni, hogy a Hajdú-Dorogon felállítandó püspöki heynökségben — s azontúl egyebütt is — a szertartások nyelvétül a magyart tegyék. — 1876. febr. 15. Hajdú-Bószörményből Farkas Lajos, az összes magyarországi magyarjku ohitüek elnöke nyilatkozatot tett közzé, melyben az istentiszteletnél a magyar nyelvet ösi jogaiba kívánja visszahelyeztetni (Pesti Napló, 40. reggeli szám); Izzikutz Antal pedig u. a. évi máj. 6. nyelvbeli szempon-tokból is sürgetőnek találta (u. o., 110., esteli sz.), hogy egy magyar keleti püspökséget állítsanak föl, pl. Makón,

most egy külön magyar püspökség felállításán buzgói kodnak.²⁾

Nem lehet céлом, hogy a magyar-oroszok történetére bővebben kiterjeszkedjem. Yan két jeles könyv, melyből azt az érdeklődő közönség megismerheti. Az egyiket „A magyarországi oroszok története* címmel Mészáros Károly, maga is hajdúdorogi születésű el magyarosodon orosz, írta (Pest, 1850). Mint ungmegyei cs. kir. törvényszéki tanácsosnak, elég alkalma nyílt e népség viszonyait megfigyelni, — másrészt az írott kútfők lelkiismeretes feldolgozása a múltra nézve sok becses adatot rejt. Mindenesetre megkönnyítette Biedermann Ignác munkáját, ki ugyané tárgyról németül értekezett, (Die ungarischen Ruthenen. Innsbruck, 1862. s 1867.) Szorgalommal, sok anyagkészlet felhasz-

történeti adatokkal bizonyítgatván, mily hátrányára volt az a magyar nemzetiségnek, hogy a keleti vallásban őseink oly kevés súlyt fektettek a magyar nyelvre, míg a ruthénokkal, románokkal igen türelmesen bántak el. De már a lemergi kisorosz „Slovo“ című lapnak (mint az Ellenőr írja 1876. dec. 15. kelt 346. számában) zokon esett, hogy Pásztély munkácsi püspök egyházmegyéje névtárát a kisorosz mellett magyarul is kiadta.

³⁾ Az oroszok a munkácsi és eperjesi püspökséghez tartoznak. A magyar nyelv egyébként a rusznyákok közt is kezd terjedni, miben része van Pásztély munkácsi g. kath. püspöknek, ki (a „Közérdek“ 1875. máj. 31. kiadott 149. száma szerint) körrendeletét bocsátott ki, melylyel a magyar nyelvet egyházmegyéje minden népiskolájában kötelező tantárggyá emelte. — Kevéssel azelőtt, ápr. 25-én Jaczkovics Sándor esperes szükségesnek látta elhárítani azon vádat az ungvári gymnasiumrol, hogy ott az ifjúságot muszkaszellemben nevelik (Pesti Napló, 99. e. sz. és Hon 78. sz.) „Tény — írja —, hogy tanuló ifjúságunk tanúi és társalog magyaréi; felsőbb osztálybeliúi a magyar nyelv művelődését és a magyar irodalmat terjesztő önképző körnek majdnem mindnyájan tagjai. — — A mi fiainknak a magyar és orosz nyelv egyformán anyai nyelve“, stb.

nálásával, de a magyarok iránt nem minden nemzetiségi balvélemény nélkül szerkesztett könyv.

Azt hiszem azonban, hogy oroszaink számarányára nézve, az újabb és Mészáros, valamint Bidermann által nem használható adatok alapján, egy rövid följegyzést még is kell tennem. 1851 óta, mint tudjuk, nemzetiségek tekintetében nem írták össze hazánk lakosságát; akkor úgy találták, hogy az oroszok nálunk 4.3 %-kal vannak képviselve. A többi évekről szélé adatok merő hozzávetések. 1867-ben Fényes (az akadémia stat. és nemzetgazd. közl. III. kötetében, 1861.) 3.92-re csökkentette ezt a százalékot, míg a német Ficker (a bécsi stat. hivatal közleményeiben, 1868—9.) ismét 4.84 %-ra rugtatta föl. Végre Keleti 1871-ben 4.63 %-ban állapította meg. — Ily utóbbinak fölvétele szerint legoroszabb vármegyénk Bereg, hol a ruthének 52%-kal minden más nemzetiség fölött általános többségben vannak; azután Máramaros következik 51.11 és Ugocsa 50.91%-kal; Ungban 49, Zemplénben pedig csak 20% az övék.

Az ország északi határán elhelyezkedve s oly nép nevét hordva, mely a szlávok egyesítését tűzte ki feladatának, a nagyoroszok befolyásától végkép ugyan nem tudtak szabadulni; de idáig, kezdve II. Rákóczi Ferenc idejétől, a magyarok részéről bizalmatlanságra nem adtak okot, mindamellett, hogy az idén is akadtak orosz papok, kik Fekete-Ardón jónak látták a „magas“ politikába elegyedni. — Reméljük, ha kenyértörésre kerül a dolog, csakugyan az ungvári magyar-orosz „Kárpát“-nak (1877. máj. 3-i szám) lesz igaza, hogy „a mi érdekeink szoros összefüggésben vannak az egész monarchia érdekeivel; jóllétünk magyar koronánk és az osztrák-magyar monarchia jóllététől és erejétől függ; miből azon szigorú kötelességünk folyik, hogy szilárdul

állást foglaljunk országos érdekeink védelmében és ne engedjünk a csalárd és önző szellemű próféták csábításainak.“

VII.

Oroszország a németektől s annál inkább az osztrákoktól egész napjainkig azt követelte, hogy a francia forradalom, helyesebben a Napóleon ellen vívott harcokban tett szolgálataiért elismeréssel adózzanak. Kezdte pedig e szolgálatakat azzal, hogy a hatalmak első szövetségétől teljesen visszavonult s folytatta úgy, hogy a második coalitíóban egyre sakkban tartotta Ausztriát. — Már Katalin cárnő ígérgette, hogy Franciaország ellen föllép s kevéssel halála előtt csakugyan komolyan kezdett készülődni; de utódja, Pál, a mozgósítást megakadályozta s Ausztriát saját gyöngé erejére hagyta. Még talán szerencse volt, hogy Napóleon Egyiptom és Málta megtámadásával az oroszok érdekeit is megbolygatta; ezzel legalább szövetségest szerzett Ferenc császárnak és magyar királynak, a mennyiben Pál azonnal csatlakozott hozzá (1798.). Szuvarov, az olaszországi osztrák hadak fővezérévé tett orosz tábornok, kitűnő hadvezérnek mutatkozott ugyan; de politizáló természetével tömérdek rősz órát szerzett a bécsi udvarnak. Szerencsétlenségei közt is vitéz seregünknek a legdurvább sértéseket kellett tőle és tisztjeitől, sőt legénységétől is, túrnie.

Pedig Cassano, Trebbia, Növi s annyi más harctér emléke eléggé fölvilágosíthat, mily értékök volt e fitymálásoknak. — Úgy látszik, hogy Szuvarov legalább a magyarokat becsülte egy-kissé. így pl. Ferenc király egyenesen az ő kívánatára rendelt orosz csapatokat Karacsay András vezérőrnagy alá, ki ezekkel Novinál, Alessandriánál és Bosconál úgy kitűnt, hogy altábornagyságot és grófságot nyert. —

Később a kormány Svájcba rendelte Suvarovot s a cár csakhamar nemcsak kilépett a szövetségből, hanem fegyvert is ragad ellenünk, ha gyilkosság áldozataí nem esik.

Fia, Sándor, 1801. okt. 11. valóban Napóleonnal lépett szerződésre, de most még háborús célok nélkül. Sőt midőn a cár látta, hogy Napóleonnak épen nincs szándékában Európán vele osztakozni, sőt Olaszország ügyébe sem engedi avatkozni, készséggel járult a hódító ellen kötött harmadik koalícióhoz (1805.) s megígérte, hogy Ausztriát Német-, vagy Olaszországban támogatni fogja. De ezt a Napoleon ellen való tüntetésnél alig lehetett egyébnek tekinteni. Ha valakit egy Oroszország igazán akar segíteni, nem 100,000 embert állít ki, nem szakítja a csekély fegyveres népet 3 hadtestbe és nem oly lassan végzi meneteit, hogy a határszélekre se érjen akkorára, midőn szövetségese már nagyban küzd a közös ellenséggel szemben.

Sándor cár roszakaratot tanúsított.

Ausztria oly viszonyok közt volt, hogy ha a Napoleon által elfoglalt Bécs alatt együvé vonhatja Károly, János és Ferdinánd főhercegek hadtesteit, ha a magyar fölkelő sereg és az orosz had csatlakozik hozzá, mialatt az érdekeiben szintén sértett Poroszország más harctéren tesz neki szolgálatokat, a francia császár kezeiből könnyen kicsavarhatja a győzelem zászlóját. Napoleon tehát addig akart ütközni, míg az erők nem tömörülnek; és kívánata muszka barátaink szívességéből teljesülhetett is. Austerlitzet (dec. 2.) az oroszoknak köszönhetjük. A pozsonyi békekötéssel (1805. dec. 26.) Ausztria ügyekezett mind ellenségétől, mind dicső barátjától szabadulni.

1806-ban Sándor cár a színtalak közt Napoleon, a közönség előtt pedig Törökország ellen bar-

colt és hazánknak tőszomszédja lett, elfoglalván Moldva- és Oláhországot. 1808-ban az erfurti találkozás alkalmával ezekre nézve kijelentette az orosz, hogy egy, Ausztria ellen intézett szövetségbe való lépése árúul többi közt e tartományokat is követeli; de 1809-ben Ausztria kötelezte a török kormányt, hogy soha sem engedi e fejedelemségeket Oroszországba kebelezni. Szavának a porta csak részben lehetett ura. 1812-ben a bukaresti béke alkalmával a Pruthig eső részt a muszák maguknak tartották meg.

Ez eseményekkel párhuzamosan Szerbiában is ügyekeztek az oroszok őr találni Magyarország ellen. Kormányunkon múlt, hogy e hűbéres tartomány védője nem ő lett, hanem a muszka; a fölkelő Kara Györgye kezdetben Ausztria pártfogását kérte ki, mint ez az osztrák kormánynak Ferenc királyhoz 1804. máj. 25. intézett fölterjesztéséből és gróf Stadionnak a cárhoz küldött jegyzékéből bizonyos — és melyben ez, tartózkodó állást elfoglalva, csak annyit jelent ki, hogy a török birodalom épségének fenntartását szükségesnek tartja ugyan, de másfelől azt hiszi, hogy a keresztények javára mégis be kell avatkozni. — Ez állampolgáraink feyelmezetlensége talán ez időtől kezd oly botránnyosan mutatkozni. Hogy ír 1804-ben az orosz kormányhoz egy magyar alattvaló, Stratimirovich, szerb pátriárka!*)

„ Az új szerb állam alkotása — mondja —

1) Jellemző, hogy az orosz üzelmek első tűzhelye hazánkban József nádor budai palotája volt, illetőleg orosz nejének, Pavlovna Alekszandra nagyhercegnőnek környezete. A pátriárka is az ő udvari papjának. Szamborszky-nak adta át itt jelzett emlékiratát, hogy azt magával vigye Oroszországba. — Emlékiratát Kállay (Szerbek története, Budapest, 1877. — I., 466.) szövegezéséből idézem.

nem jelentené a Törökországtól való teljes elszakadást, mert a szerbek adót fizetnének a portának s a külhatalmak nem tekintenék öt függetlennek; de továbbá azon mértékben, a melyben Törökország lassankint hanyatlanék; másrésről mindinkább ^meg-erősödnék a szerb állam s kipótolná azon veszteséget, mely az európai súlyegyenben Törökország elgyengülése által támadna. A mi már különösen Ausztriát illeti, szükséges volna, hogy e hatalom a kattarói területet a tengermellékekkel átengedje az új államnak; kárpótlásul aztán az Unna vidékén Török-Horvátországban kaphatna egy területet. Épen oly szükséges volna, hogy Ausztria a Szerómséget is átengedje. Ez esetben Oláhországnak az Öltig terjedő része képezhetné a csere tárgyát. Az ekként alkotandó és orosz védnökség alá helyezendő szerb állam hatalmas védőfalát képezné a többi európai államnak a bolgár és thrák tartományokra irányzott törekvései ellen s egyszersmind biztosítékot nyújtana Oroszországnak ezen oldalról tervei kivitelében. — Ha nem sikerülne az orosz uralkodóház egyik tagját ültetni a szerb trónra, valamely protestáns herceget kellene a szerbek fejedelméül választani.“ A lovagias alattvaló itt kétségkívül Károly főherceg ellen tüntet. »Egy új szláv-szerh állam megalapításának eszméje oly élénken lebeg szívem és lelkem előtt, oly hasznosnak mutatkozik az az orosz császári házra, oly dicsőnek az összes szlávokra, hogy annak létesítésére sem fáradságot, sem költséget nem lehet kímélni; sőt minden igaz szláv és buzgó orosznek, ki őszinte híve uralkodójának (a c á r n a k !) teljes erejével e terv megvalósításán kell működnie.“

Ez emlékirat ugyan nyomtalanul veszett el az orosz kormány aktái közt; de mindenesetre jellem-

zõ, hogy egy magyarországi ember már e század elején így mer kacérkodni a muszkák túlsúlyának gondolatával. Nem-igen különbözött tőle Novákovics Cserdaklija Péter osztrák kapitány sem, kinek felesége József nádor orosz nejeinek szolgálatában állván, neki is elég alkalma nyílt, hogy tele szíjjá magát orosz eszmékkal és csakugyan ő lett egyik legfőbb oka, hogy a szerb felkelők végre is nem Ausztria, hanem Oroszország pártfogásában keresték üdvüket. Így alakuét meg szemünk előtt egy kis szláv állam, melyből ezentúl egész kényelemmel szivároghatott, sőt néha özönölhetett be a muszkák fősége alatt remélt szlávegység ábrándja. Oroszország eleinte óvatosan, utóbb mind kevesebb kíméllettel izgatott saját érdekei mellett s már e század első tizedében odáig vitte, hogy birodalmunk szlávjai teljesen befolyása alá kerültek.

A siker legtöbb biztosítékát ez állam Ausztria meggyöngítésében kereste. így történt, hogy az 1809-iki francia-osztrák-háborúban határozottan Napóleon mellett nyilatkozott, mindamellett, hogy az oroszok közt egy tekintélyes osztrák-barát párt talákozott. Galiciának, melybe 30,000 főből álló hadal tört be, egy szép részét megszerezte a bécsi békekötésben.

Időközben egyet fordult a világ. A sor Sándor cárra került s Ferenc király, legalább színleg, megnyugodott benne, hogy Napóleonnal vállvetve támadjon Oroszországra. E célból a király 1812. június 29. a magyarokat is pénz- és újoncadásra szólította föl s akaratát a vármegyék készségesen teljesítették. Azonban Ausztria beérte egy Galíciában fölállított figyelő hadtesttel s az oroszok iránt csaknem aggodalmasan udvarias magatartásával egyik oka lett, hogy Napóleon 1812-ben vert sezzel vonúlt haza, Sietett is Ferenc király 1813.

júl. 9. az orosz, porosz, angol és svéd szövetséghez csatlakozni.

Lipcse, majd Waterloo csakugyan bekövetkezett, s a népek megszabadultak Napóleontól; de cserében a szentszövetséget és Oroszország túlsúlyát kapták, annak minden politikai erkölcstelenségével együtt, melynek mátelyező hatásától hazánk sem tudott szabadulni. „Most már nem félünk a franciáktól, hanem az oroszoktól“, mondta Metternich herceg; elég szomorú, hogy akár az egyikhez, akár a másikhoz való nemzetközi viszonyaink jelzésében alkalmazni kellett a „félelem“ szót.

Epizódként folemlíthetnők, hogy Buda és Pest ekkor láttak először orosz cárt. Ferenc király a bécsi congressusról hazánk fővárosába is lehozta Sándor cárt és Frigyes Vilmos porosz királyt. 1814. okt. 24—28-ig voltak vendégeink. A közönséget elkapatták a fényes ünnepélyek és Sándort csak oly örömiadallal fogadta, mintha épen ő volna az, kinek a lefolyt háborúban monarchiánk legtöbbet köszönhet. — S a czár udvariasnak mutatkozott: míg Ferenc és Frigyes Vilmos saját hadseregökbeli egyenruhában jártak, ő először egy magyar gyalog-, azután egy hnszázrezred díszöltözetében pompázott s azon hízelgő nyilatkozatot tette: a magyarnál fényesebb nemzeti ruhákat sem Párizsban, sem Londonban nem látott. És midőn a szerénységében is oly szép jövővel biztató magyar fővárost szemlélte, eszébe jutott-e önállóan épen nyolczadfélszáz évvel azelőtt uralkodni kezdett harcias elődjének, Szvetoszlávnak mondása: „Először a görög birodalmat hódítom meg, azután Cseh- és Magyarországot“? S midőn a Margitszigeten rendezett szüreti multság alkalmával, a tót, rác, horvát, bosnyák és szász fiatalok által képezett festői kör közepén lejtő magyar fiúkat és lányokat nézte, nem ötlött-e föl neki a hely-

zet komikuma, — úgy találta-e, hogy ő és utódai politikai tekintetben körülbelül hasonló szerepet szántak nemzetünknek?! A közel jövő megmutatta, hogy az oroszok régen tisztában voltak terveikkel.

A Napóleon ellen vívott harcok lezajlása után Oroszország hazánk s a birodalom irányában azon határokat mutatta, melyeket ma is feltüntetnek térképeink. Ha a XIV. század elején azt tapasztaltuk, hogy az érintkezés Magyar- és Oroszország közt közvetlen és időről időre figyelemmel kísérik az e részben beállott változásokat, melyek a politikai okokkal utolsóig összefüggnek, — örvendő veszszük észre, hogy ezek a határok tőlünk valamennyire eltávoztak. Igaz, egész 1795-ig az volt a két birodalom elrekesztő vonala, mely a Búg felső- s a Dneszter középső és alsó-folyásának képzeletben való összekötése által származik, míg 1812-ben nyugat- és 1815 ben északnyugat felé ez a távolság ismét kevesbedett s egy lépéssel újra felénk közeledtek a muszkák; de a tulajdonképeni Magyarország és az Orosz-birodalom közt még mindig volt egy féligmeddig semleges terület. Sokkal jobban aggaszthatott bennünket, hogy hazánk keleti és déli oldalán lassan-lassan oly fejedelemségek kezdtek alakúim, melyek, ha török fennhatóság mellett is, tényleg teljesen muszka befolyás alatt élvén, a szláv-, vagy (a mi még rosszabb) a muszkaegység tanainak a mi szlávjaink közt is egyre mozgékonyabb pártot toborzottak. Idejárult, hogy az oroszok és magyarok közt eddig meglehetősen ridegséggel ápolt társadalmi elkülönöttség mindinkább enyhülni kezdett s a nádor példáját követve, főrangú családaink közül többen kerestek náluk gyöngédebb összeköttetéseket.*) Az egyébiránt elég laza természetű poli-

*) Volt rá néhány példa, hogy magyarok orosz és oroszok magyar államkötelékbe léptek. Így nem-régen (1875,

titkai érintkezések, mik velünk szemben főleg a harcmezőn történt találkozásokban nyilvánultak, szintén leromboltak néhány korlátot, minek, ha a túlzott vámok nem állják útját, alkalmasint észak felé űzött kereskedelmünk látta volna legnagyobb hasznát; nemzetiségeink viszont a vérrokonokat tekintették bennök s ébredező öntudattal, vagy inkább önámítással magukat mindenképen karjaikba ügyekeztek vetni —: ilyesek és hasonlók az okok, melyek Oroszországhoz való viszonyunk változtát előkészítették arra az időre, midőn kapcsolatunknak Ausztriával szemben módosúlnia kellett.

Egyébiránt Oroszországra vonatkozó földrajzi ösmereiteink gyarapítását ezen utolsó 300 év alatt még mindig elhanyagoltuk. Kezdve D e c s i Czimer Jánoson (1569—1603), ki 1587-ben adta ki „Hodogeticon itineris Transylvanici, Moldavici, Rusici“ stb. című munkáját (Wittenberg, 1587.), végezve K a l a t a i Ferencen, ki 1780-ban II. József császárral Oroszországban tett út/ását írta le, s ideszámítva Bay bessarábiai és Ráday benderi naplóját, alig találunk valamit, a mit csak névszerént is méltó volna fölemlíteni. A Kalatai után következett 30—35 óv alatt ugyan szintén nem jelent meg Oroszországot egész állami nagyságában ösmertető könyv; de egyes földrajzi és történelmi kézikönyvekben már bővebb leírásokra bukkanunk, míg a lapoknak — a cenzúra által különben nagyon megtizedelt — cikkei apróbb és jobbára a napi események színvonalán mozgó közleményeket nyújtottak, melyek, ha a fogalmakat nem tisztázhatták is eléggé, legalább arra voltak alkalmasak, hogy a má-

jún. 1.) Nerolinszki Mihály orosz nemes és titkár a külügyminisztériumban, előbb megtanulván a magyar nyelvet, Budapesten a honpolgári esküt letette. (Egyetértés, 53. sz.)

gyar nemzetet valamennyire tájékoztatták azon állás iránt, melyet Oroszországgal szemben már a XIX. század harmadik tizede alatt határozottan el kellett foglalnia és pedig először a lengyel-ügyben.

VIII.

Három nagy hatalmasság osztozott Lengyelországon, okuk volt a lengyeleknek mind a hármat gyűlölniök; de egyik iránt sem éreztek nagyobb keserűséget szívökben, mint állami lételők tulajdonképeni megsemmisítői, a muszkák, iránt. — A párizsi júliusi forradalom a lengyeleket is talpra szólította s ők 1830. nov. 29. csakugyan kitűzték a fölkelés zászlóját és I. Miklós cár helytartóját, Konstantin nagyherceget, elkergették. A forradalom hadserege rövid időn jelentékeny előnyöket vívott ki, mind a mellett is, hogy a vezérlet nem-igen ment terv szerént. A mozgalom hírért hazánk annál élénkebb örömmel fogadta, mennél kedvesebbek voltak a lengyelekkel való régi viszonyainak emlékei s mennél aggodalmasabban látta, hogy magára nézve is túl a rendén ijesztő kezd lenni az oroszoknak szláv nemzetiségeinkkel űzött cimboráskodása. Ausztria ugyan eleintén katonai őrvoualat állított föl a határszél hosszában; de szigorúságát a fölkelés segédeszközeinek növelése ellen, úgy látszik, csupán tette. Mindazáltal gróf Haller Ferenc és más hazánkfiai eleintén csak nagy ügyyel-bajjal tudtak valami segítséget átcsempészni a nálunk oly népszerű ügyért küzdő lengyeleknek, sőt a magyar ezredeből is számos tiszt kilépett, hogy kardját a hős nemzet érdekében forgathassa.

Diebits orosz tábornok fölött épen akkortájt aratták legszebb győzelmeiket, midőn végre a magyar közvélemény is bátorságot vett a nyilatkozatta.

— A leglelkesebb Barsvármegye már 1831. május 3-án átírt a szomszéd megyéknek, sőt a királyhoz is intézett fölterjesztést az elnyomott nép ügyében; mert „leheletlen nem szánakozniok ama szerencsétlen, vitéz nemzetén, mely egykor fegyverét az uralkodó ház őséneke fegyvereivel egyesítve, hazánknek a boldogabb jövő reményeit visszaadta. Ha Magyarország a derék szomszéd népnek most nein visz segílyt, könnyén megtörténhetik, hogy unokáink keserűen megsiratandják, hogy nem létezik többé Szobieszky.“ — Pozsony-, Trencsén-, Nyitra s átalán az ország északi megyéi a legnagyobb részvétet tanúsították; s e tekintetben igen jellemző az elsőnek júl. 4. kelt felirata: „Az ország kebelében az északi kultus iránt mutatkozó ragaszkodást szemlélve — úgymond — ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet végerőlködéssel küzd szabadságáért, elérkezett az idő, melyben a jövő biztossága ő felsége és a nemzet figyelme teljes mértékben igényli. Múlhatatlanul szükségesnek tartják tehát, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti léteit. Nem kételkednek, hogy ő felsége e tárgyat oly fontosnak találja, hogy a hű nemzettel tanácskozáván, gyors és erélyes eljárást lásson szükségesnek; de addig a lengyel nemzetnek, mely iránt való kötelezettségüket hálásan elismerik, szabad és biztos léteit hatalmas közbenjárása által fenntartandja.« — A kormány valóban hajlandó volt a beavatkozásra, mindamellett, hogy az országok házi ügyei, ha még oly nagy nagy mértékben bíná is föl rokonszenvedést, kíméletet érdemelnek; de az angolok tartózkodó viseletén egyébként sem valami erélyes föllépése hajótörést szenvedett. Azt az egyet mégis megtette, hogy a határokat igen lanyhán őriztette s így ezer alkalmat nyújtott arra, hogy a lengyelek birodal-

munkból lássák el magukat a szükségeseikkel. Azonban nemsokára az epemirigy borzalmai zsibbasztották el érdeklődésünket a külügyek iránt s mire 'a kedélyek a félelemtől fölszabadultak, akorra már halálos dőfést kapott a lengyelek szabadság-reménye, „Osztrolenka gyászos téréin.“

A Párizsba menekült lengyelek, tapasztalván, hogy különösen a trencsényiek mily igaz szeretettel csüggöttek ügyökön, alispánjohoz, a jeles Borsiczky Istvánhoz s általa a magyar nemzethez egyre küldözgették, magyar és latin nyelven szerkesztett köszönő és segélykérő leveleiket. Időközben a magyar rendek is összegyülekezvén, a nádor, ki rokonságban állván az orosz uralkodéházzal, első nejeének halála után ettől még mindig húzta a 200,000 frt-nyi évdíjat, mindenképen meg akarta akadályozni, hogy a lengyel kérdést valaki fölvesse s a visszaadás föltétele mellett Borsiczkytól a leveleket elkérte (1833. jan. 20.) Időközben Balogh is kapott fölszélításokat s a nádor egyre tarthatott tőle, hogy a dolgot nyílt ülésben kell tárgyalatnia. „Voltak ugyan — írja Kölcsey jún. 26-ról, — s az opposite tüzesebb tagjai közt is, kik saját sok bajaink tekintetéből, ez i d e g e n bajjal küzdést továbbra háritani jaraslák; azonban mindenesetre az ügynek előbb vagy utóbb leendő fölvétele elkerülhetetlen.“ Ez csak az óv vége felé következett be. Balogh indítványa szerint megkérik a királyt, hogy a szerencsétlen nemzetnek diplomatiái úton törekedjék segélyt nyújtani s odahatni, hogy a bécsi congressus által biztosított alkotmányukat visszanyerjék. — A lelkes Palóczi azzal pártolta, hogy 30,000 ember egyedül Borsodban is készen áll mindent áldozni a lengyelekért. „Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, úgymond, nem illik-e a

nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát?“ Kölcsey kétszer szól: nov. 20. és 22. Utalt reá, hogy az ő megyéje azon több mint 30 vármegye közt van, mely követeinek útasításúl adta a lengyel-ügyben való feszölalást. „A mit külön s oly hévvel kezdénk, illő most közösen, melegséggel folytatnunk. íme, magunkra vonók Európa pillantatait; úgy tűnünk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői. -----Ez vala a nemzet, melynek szétagolásával a messzenéző Chatharina Európa szívébe dőfé a gyilkol és rajta sebet ejt vala, mi ha nem orvosoltatok, egyetemi halált okozandó leszen. Lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapodtatott el; midőn az északi hatalom körülöttünk mindinkább terjedez.

-----Ki nem tudja a célt, mire az orosz fejedelmek régóta törekednek? — A kétségbeesésig kínzott emberiség, az alkotmányi meggyilkolt szabadság, a emberi eltaposott jogok nevében szólítom föl a tekintetes rendeket: nyissák fel kebleiket a szánakozásnak s a szerensétlenekért a kicsiny, fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.“ — Tisza Lajos bihari követ szintén csatlakozott Falóczihoz s egyúttal megróttá az osztrák kormányt, mely népeit szintén el akarja nyomni.

A kormánypárt azonban, kedvét keresvén a nádornak, ti e tárgy bolygatását elejétől fogva róz néven vette, előszedte álbölcsekedéseinek egész tárházat s politikai vakságának fényes bizonyítványait adván (mert hazafiasságát nem szabad kétségbevonnunk) a „létesíthetetlen“ vállalatot elejteni óhajtottá. Egyikök, Andrássy József, egész embertelenséggel dobta oda, hogy hiszen az természetes, ha egyes nemzetek elveszuek. — S ezzel alkalmat

nyújtott egy fiatal szónoknak, hogy az első levelet szedje azon babérkoszorúhoz, mely negyven év alatt oly örökzölden ékesítette fejét. „Esztergom követe szerént — felelt neki Deák Ferenc — a világtörténeti évkönyvek bőven megtanítanak, hogy míg egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanítja, hogy az elmerüléssel küzdő nemzetet ne segítsük. — Mert hiszen egyes emberek is elvesznek: kötelességünk mégis veszélyben forgó embertársainkat tehetségünk szerént kimenteni. Neveli fájdalunkat annak érzése, hogy szánakozásnál é3 kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk. Vagy részvétünk könnycsepjeit s a kérelem elkészítésére szükséges pár órai munkát sem kívánnák áldozni azokért, kiknek ősei vért s életet áldoztak érettünk?!“

Az indítvány az országos ülésben megbukott.

Mi haszna is lehetett, ha elfogadják? — Kezdet-e valamit nemzetközileg oly ország, mely más hatalom gyámkodása alatt áll s mely régen megszokta már, hogy a külfölddel egyenesen no érintkezzék? — Mondják, a bécsi kormánynak volt némi kedve a beavatkozásra; a magyar közvélemény nyomása folytán, vagy tisztán politikai okok miatt? Helyzetét nem irigyelhetjük. Egyfelől érdekében állott az orosz túlsúly ellen küzdenie s Metternich régen kijelenté, hogy Ausztriát leül viszonyaiban e szempontnak kell vezetnie; de Európa más nézetet táplált s ha magának a fölkelésnek ideje alatt nem lépett föl cselekvőleg, — mit hozhatott volna föl okúi most, midőn a fegyverek elnémultak és sem ezek élére, sem a diplomatia részvételére nem bízhatta a lengyelek jobbsorsának ügyét? — Másrésről van-e abban igazi észszerűség, hogy egy állam hadat vezessen — akár a természetben, akár

csak a papíroson — egy más állam ellen, oly nép érdekében, melyet félszázad előtt közösen tettek tönkre s mely kétségkívül az ő fennhatósága alól is szabadúlni óhajt?

Nem is e tekintetek hívják föl figyelmünket a magyar országgyűlés magatartására.

A magyar rendeknek évek óta nem volt nyílt alkalmuk a küldiplomatiát illető kérdések vitatásában edzeni tehetségeiket; még a francia háborúk idején is, midőn évről-évre járultak a hadviselés szükségleteinek fedezéséhez, oly megdöbrentő közöny, félelem vagy talán tájékozatlanság jellemzi tanácskozásaikat, hogy azokban a francia viszonyokra vonatkozást alig sejdíthetni; annál kevésbbé merték csak megkísérlem is, hogy valamely irányban mozgalmat indítsanak meg nézeteik érvényesítésére. Ily körülmények közt felőlő, hogy végre találtak oly ügyet, mely ha csupán következményeiben érinthette is hazájokat, elég nagyinak és fontosnak látszott arra, hogy közvéleményt teremtsen. Túlzó humánusok voltak, kik, midőn saját bajaikból sem bírtak kibontakozni, egy szomszéd népért, mely államilag nem létezett, mások sebeinek behegesztését tűzték ki feladatul? — Kétségkívül nem hiányzottak az emberies tekintetek s ezek az országgyűlés szónokai előtt, indítványuk ajánlgatásainál, hatásos szóvirágokul kínálkozhattak. De a ki azon tárgyalásokat figyelemmel kíséri, könnyen észrevehette, hogy a leglelkesebb szóvivők is bizonyos lemondással fogtak a dolog szellőztetéséhez, mint kik maguk sem hiszik, hogy egy fegyveres beavatkozás, vagy igazán erélyes diplomatiái fellépés csakugyan bekövetkezik.

E buzgalom másban leli megfejtését; az orosz ellen való félelemben. Sohasem adta idáig nemze-

tünk a muszkától való idegenkedésének határozottabb jelét, mint a lengyel forradalom idején, midőn a legyőzöttekben saját szövetségeseinek bukását látta. Ki valamennyire ösmerte Ausztria újabb történetét, főleg Péter cár óta, minden lépten-nyomog úgy találta, hogy ha nem is Magyarország, de az ennek sorsát intéző Ausztria elé Oroszország folytonos akadályokat gördített. Vagy felejtették-e, hogy e mozgalmak megindulta előtt 5 évvel, 1828-ban, mint akarta e birodalmon megboszulni a muszka, hogy a rá nézve különben sok előnyt biztosító drinápolyi békét kellett megkötnie *)?

Szélteben elterjedt akkor az a hír, hogy az oroszok Magyarországra fognak törni s a német szövetséget földarabolják. Ez azonban csak egyik és pedig a gyöngébb, oka lehetett a magyar i rendek muszka-ellenes politikájának. A másik, a hatalmasabb, abban állott, hogy a szláv nemzetségek fészkelődéseiben a muszkák sugalmazását látták. Fölizgatásukra még Sándor cár adta ki a jelszót, „Ausztriának, mely nemrég Franciaországgal szövetkezett — írta ő 1812. ápr. 12 Csicsakov admirálhoz — ravasz magatartása Oroszországot arra kényszeríti, hogy a maga hasznára zsákmányolja ki a szláv népeknek, minő Szerbia, Bosnia, Dalmátia, Horvátország, illytria, harcias szellemét. Mindezen népek hadseregünkkel egyesülve, elég hatalmas erőt képeznek megelőzni Ausztria ellenséges szándékait. Szükséges, hogy ön minden eszökzt felhasználjon e szláv népek föllelkesítésére, hogy

*) Ezen háborúnak első áldozata Ypsilanti herceg volt, kit a muszka segítség ígérete Moldva-Oláhország föllázítására hírt; s midőn nem boldogult, mégis az oroszok kívánatára tartotta Munkácson fogva Ausztria a kezébe jutott lázadót.

őket célunkra vezethesse; pl. í g é r j e n nekik függetlenséget, egy szláv ország felállítását, legbefolyásosabb embereiknek pénzzel való jutalmaztatást“ stb. Csak az nem vette észre, a ki nem akarta, hogy a francia császárság megdőlte után is, midőn nemhogy ellenségek, de szövetségesek voltak az oroszok és osztrákok, az óhitű papok folytonosan izgatták a kedélyeket s elszakadásra való vágyakat ápoltak a tőlük függő népben.

„Áthosztól föl Pomerániáig
És Konstantinápolytól kezdvén el,
A hol Pátervára tele fénnyel,
Ladogától távol Asztrakánig, —

B a l a t o n t ó l B a l t s A z ó v t á j á i g,
Montenegro s kozákok népével,
Prága s Moszkva minden vidékével,
Kamcsatkától Japán határáig,

A h o l e g e t é r i n t U r a l h a v a
S Volga, Száva vize foly sietve,
A merre csak hangzik szlávok szava:

Ez az a hon, melynek vagyok fia,
S keblemnek van élni, halni kedve:
Oh, légy áldott hazám, P a n s l a v i a ! ⁸

A „Slavy dcéra“ költőjének, Kollár pesti papnak, rajongásaitól akkor már az egész magyarországi szlávság át volt hatva. A jelszó Pétervár lett. A nemzetiségek üzelmei megrendítő szabadossággal indultak meg — s a bécsi kormány (igazán csodálatos elfogultsággal) nemcsak szemet hunyt, de kéz alatt még gyámolította azokat. Ezen orosz cultus ellen akart tüntetni az országgyűlés, midőn a lengyelek mellett annyi szép szónoklatot tartott. Figyelmeztetni kívánta a kormányt, hogy nem közönyös nézője az eseményeknek, s hivatkozott a közhangulatra, mely lengyelbarát, orosz-ellenes;

érthettek belőle a nemzetiségek, hogy az ő túlkapásaikra is készen áll a bíráló.

Úgy alakultak az események, hogy másfél évtized múltán ezen „bírálatinak a legszélsőbb korlátokig kellett jutnia. Ma már talán mindenki tisztában van vele, ki volt azok értelmi szerzője.

IX.

Századok óta zilált viszonyainak rendezése közben alig vette észre hazánk, hogy míg saját nemzeti léteit megmenteni, sőt azt a maga régi jelentős voltába visszahelyezni annyi nemes buzgalommal törekszik vala, ezen tevékenységgel párhuzamban a nemmagyar ajkú honpolgárok közt lassankint ellentétes áramlat fenyegeti elborítással legszebb alkotásait. A negyvenes években ott álltunk, odáig érlelődtek a különválni akarók ferde gondolatai, hogy „a szlávok már birtokában képzeltek magukat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérok, Kollár, ábrándjaiban elbájolta; képzletekben már föl támadtak Magyarország ellen.“

Ne higyjük, hogy e bűnös vágyak hazánk azon lakóinak keblében fogamzottak meg leginkább, kik épen a szabadítókül üdvözölt oroszok nevét viselték; kárhozatos tanaik hatásától ők sem tudtak ugyan mindenütt menekülni, de valóban mások állanak első helytt a rováson. A felvidék ágostai vallású népségei gyönyörködtek leginkább az északi fényben; papjaik és tanítóik voltak a fő kolompokok, kik nyelvünket és nemzetiségünket — irodalmilag főképp a muszka pénzen szerkesztett „Augsburger Zeitungéban — becsmérelve és mocskolva, egész rajongással követelték a szláv „érdek“ előmozdítását.

Horvátországig is elértek a szentpétervári kezek, az „illyrismus“ apostolai már jóelőre sütkéreztek

azon agyrém dicsőségének napfényében, hogy orosz pártfogás mellett egy hatalmas délszláv birodalmat alapítsanak. Mi volt könnyebb, mint világgá kürtölni, hogy a magyarok elnyomják nyelvöket, nemzetiségöket, vallásukat, tartományi jogaikat? S oly tekintet nélkül izgattak nemcsak saját separatisticus óhajtaik, hanem egészben véve is állami lételünk ellen, minek párjára a világ összes története közt alig bnkkanunk.

És a bécsi kormány túrte botrányaikat, sőt gyanúba keverte magát, hogy azokat kéz alatt ő is szítogatja. Nem akarom közéletünk akkorboli vezérférfiait merőben táblabírópolitikáról vádolni, kik a határon túl tekinteni nem tudtak; de annyi áll, hogy sokkal nagyobb lanyhaságot tanúsítottak a panszlávok irányában, mint a mennyit a láz veszélyessége mellett mutatniok szabad lehetett; sőt az akadémia előtt 1842. nov. 27. egy Széchenyi a a félét mondhatott, hogy elleneinknek sokban igazságot kell szolgáltatnia: mi túlzók vagyunk! Még Vesselényi is, ki meg volt győződve, hogy Ausztria és Oroszország egykor élethalálharcra kél, melyből ez utóbbi fog győztesen kiemelkedni, csak a monarchiabeli nemzetiségek szövetségi (foederativ) alkotmányos szerkezete által hitte együtt tarthatni a szétágazó elemeket.

Az országgyűlés későn lett figyelmes a bajra. Szentkirályi Mór volt az első felszólaló; de e részben tett indítványa még mindig elég szintelen, — 1844. júl. 6. bebizonyította, hogy működik egy panszláv illyr-párt, mely orosz befolyásoktól vezetve, hazánkkal való kapcsolatát fölbontani s délszláv birodalmat alkotni szeretne; sőt, hogy mindez a kormány hallgatag megegyeztével történik. Ideje, Magyarország és az osztrák biro-

dalom érdeke sürgeti, hogy e zavarokat megszüntessék. „A király kísérje éber figyelemmel a külügyeket, mert sok mulasztás történt a szerencsétlen lengyel nemzetre s az aldunai tartományokra nézve. Végzést a javaslat értelmében hoztak; hanem minden következmény nélkül. Nyomtalanúl símúlt el az egész.

Mindenesetre jellemző az országgyűlés meaculpája a lengyel-ügy tárgyában. Ha a harmincas években valaki még remélni merte, hogy Ausztria lesz Lengyelország visszaállítója, az 1846.—i galíciai lázadás után ez ábrándjától meg kellett válnia; mert annak leveretése folytán még a szabad Krakó is elvesztette államiságát s Orosz- és Poroszország beleegyezésével birodalmunkhoz került.

Egyébiránt az 1848.-i események megmutatták, hogy — kezdetben legalább — a galíciaiakat szintén elkábították a pánszláv fészkel idősek, ideértve azok magyar-ellenes irányát is, úgy, hogy a májusi közönséges szláv gyűlésen némi vonakodás után belenyugodtak, hogy a magyarok ellen önkéntes csapatokat küldjenek, míg viszont a pesti kormány a bécsinél közbenjárt, hogy a lengyelek beligazgatása tekintetében bizonyos engedményeket tegyen.

Kétségkívül messze vinne, ha a nemzetiségi mozgalmakat az oroszok számlájára írva, bővebben foglalkoznánk azon eseményekkel, melyek az elégtelenséget a kitörésig fokozták. Önmagáról való megfélekedezés volt a bécsi kormánytól, hogy az ébredő magyar szellem ellensúlyozása végett az orosz érdekek félig öntudatlan legyezgetői közé sorakozott s a magyar elem rovására egy szláv elemet dédelgetett, mely látszólag még nem erősödött meg annyira, hogy tartania kelljen tőle.

Legalább is négy évtizedes múlttal bír azon

ferde politika, hogy a magyar befolyást a szláv befolyással kell helyes arányokba hozni. Amott egy elszigetelt néppel akadnak össze az osztrák-németek, mely történeti jogain kívül egyébre alig hivatkozhatik vala; emitt egy óriási törzsök ágazatára, mely lehullhat, elveszhet, mint a leghatalmasabb tölgy egy gyöngye hajtása; de míg él, míg helyén áll, azon törzsből nyeri összes életerejét.

A bécsi kormány kezében csakis a pillanat eszközei voltak a nemzetiségek. Jé szerekül kínálkoztak a magyar törekvések ideig-éráig való mérséklésére, vagy épen megfélélnkítésére s e címen viszont oly dicsvágyakat is engedett megizmosodni, melyek különben saját életföltételeivel ellenkeztek, behúnyt szemekkel nézvén a délszláv erők tömörülését.

Igazán csodálatos felfogás, mely a „magyar kérdés“-t úgy véli, ha egy szláv kérdést terem! oly tévedése ez az osztrák államférfiaknak, melytől egy hatalmas lecke után sem bírtak menekülni. Segítettek az orosz kormánynak — az önmaguk ellen való dolgozásban. Vagy azok a lovagias csehek, kik az 1848,—i napok küszöbén oly fennen hirdették az uralkodó házhoz való ragaszkodásukat, voltakép nem a fajkérdést tolták-e előtérbe s nem állottak-e titkos összeköttetésben az oroáz propagandával? — A magyar felvidéken Stúr, Hodzsa, Hurbán honnan vették a jelszót? És hogyan hangzott az? jelszó!

Az 1848. május 31-én Prágában megnyílt szláv „nemzeti“ gyűlés egy csomóban tüntette föl annak legbuzgóbb híveit. Össze kellett jönniök; hiszen „oly időkbén, midőn a déli szlávok és a magyarok közt borzasztó népháború van kitörő félben, mely hihetőleg egész Magyarországot elborí-

andja, a szlávok egyebütt sem maradhatnak csupán néző szerepben.“ Íme, a szláv Ausztria szükségességének indokolása — orosz sugalmazásokra, de az osztrák udvartól sem fogadva kedvezőtlenül, mind a mellett is, hogy pár nap múlva Prágába a császári hadsereg bombái röpültek!

Pi dig előbb, mint mikor a vihar kitörni készülvén, a természet kissé lecsöndesül, azt lehetett hinni, hogy az orosz izgatások ép úgy kudarcot vallottak, mint a bécsi fondorlatok. Nemzetiségeink, mondhatni, szüntelen örömmel fogadták a márciusi napok korszakalkotó eredményeit, melyek csak jogokat ismertek, nyelvbeli különbségeket nem. „A felvidéki nép hazafisága utóbb is, a szabadságharc hgválságosabb viszonyai közt mindig feddhetetlen maradt s a magyar fajúakkal versenyezve küldé a haza védelmére, kormányunk rendelkezése alá, zászlóaljait.“ De a többi nemzetiség szenvedélye egyszerre s minden addig valónál dühösebben iölkavarodott — s most a tűzfújtatót nemannyira Pétervárot, mint inkább Bécsben nyomták. Az orosz propaganda először tekintélyessé tette a Magyarországon szétszórt fajtákat — s azután kész eszközül adta a bécsi kamarilla kezébe. Jók arra, hogy ezt dynasticus érzelmek fitogtatásával ámítsák, — jók, hogy Ausztriában két uralkodó nemzetiség — a magyar és a német — mellé egy harmadikat teremtvén, az állam összefüggését lazítsák; s jók, hogy a birodalom bennök oly tényezőt kapjon, melyet mindig nagyon számításba kell vennie, ha valaha talán eszébe jutna oroszellenes politikát követni. E részben elég figyelemreméltó tanulságokat szolgáltatott a legutóbbi két év aprólékos eseményei.

És hogy Oroszország mennyi ügyességgel építette földalatti aknáit, megmutatták a szerbek és

horvátok, midőn az első jeladásra egyszerre, jól szervezve tüzték ki a lázadás zászlóját. E tény értelmi szerzői bizonyára a muszkák; ők ápolták, ők növelték nagyra nemzeti öntudatukat, mely sértve híven magát, minden tekintet félredobásával keresett elégtételt; a szerbek és horvátok történeti visszaemlékezéseit finomul fölhasználva, oly alapot szerettek, melyre bármely pillanatban építhettek. S míg a múlt nagyságában gyökerező büszkeségre hivatkoztak, tapintatosan fölhasználták őket a pan*slavismus, vagy (a mi rájuk nézve még jobb) a panrussismus jövője érdekében. Mert az egész mozgalom még csak a jövő előkészítője lehetett; első és fő feladat volt csattanós történetet csinálni, mely a viszonyt engesztelhetlenebbé tegye s kijelölje a magyarországi szlávok természetes szövetségését. Legalább azt vallották, hogy „természetes“ szövetségünk egyértelmű a muszkabarátsággal. Külsőleg az osztrák udvari pártra támaszkodtak s a maguk hadi szerencséjét a császári seregek által kivívott előnyök szerént mérlegelték. De végre is, a dynastia oldalán való küzdést csak lépcsőnek tekintették egy — szeréntök — fontosabb föladat megoldásához: a sokszor emlegetett délszláv állam megalkotásához. A szerbek például, kiknek Magyarorszában államilag semmi multjuk nincs, azon kezdtek a dolgot, hogy hazánk testéből egy jókora darabot akartak maguknak kihalászni külön országúit, míg a horvátok, vetekedve velők szerénységben, a háromgy-királyságrói áldomoztak. Csak Szerbia hiányzott még és — hogy a töröknek is okozzanak néhány nem-kellemes pillanatot — Hercegovina s talán Bosnia, — a mi mind szükséges alkotó része Jugo-Slaviának. így legalább az első határozott lépést tették volna ahhoz, hogy Magyarország déli

határán, sőt igazabban annak déli határából is, alakuljon egy orosz protectoratus, mely Ausztriát s a mi ezzel egyértelmű, Magyarországot folytonosan sakkban tartsa.

A forradalmat fölváltó időszak világosan megmutatta, hogy a bécsi kormány csakugyan egészen más szempontokból szövetkezett a nemzetiségekkel, kiknél e csalódás minden másnál jobban kifejtette az orosz rokonszenvet, mert látták, hogy Ausztria nemhogy független államszervezetre nyújtana reményt, de még arra sem hajlandó, hogy kapcsolt és nem határozottan tőle függő országoknak tekintse tartományukat, illetőleg földterületeket. Ausztria érdekeibe nem tudtak oly jól burkolózni, hogy mindent elfödöztek volna, mit azon köpönyeggel óhajtottak eltakarni.

Fölfogta helyzetét a magyar kormány. A német birodalmi gyűlésre küldött követének május közepén adott utasításában nyíltan kijelentette: „Kellemtlenül érintené Magyarországot, ha az osztrák monarchia oly módon alakíttatnék át, hogy azon tartományai, melyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv állaflalomná válnának. Ily átalakulás az említett tartományok rokonszenvének könnyen oly ösvényt törhetne, mely a német nemzetétől különbözik, sőt evvel egyenesen ellenkezik; mi által egy, már is óriási, hatalom túlsúlya méginkább növekednék, azon hatalomé, melynek nagyobbodó befolyása nyugati Európa álladalmaira Magyarország léteit oly igen veszélyeztetné, hogy azon esetre, ha Németország, saját érdeke ellen, az osztrák monarchiának ily módú átalakulását megengedné, Magyarország kényszerítve lenne szövetséges társait a német nemzeten kívül keresni.“

A viszonyokat egyébként is jellemzi, hogy, job-

bára szláv lapok, már korán igyekeztek megbarátkoztatni a közönséget a muszka beavatkozás gondolatával s azt a szerbek és horvátok részére kedvező színben tüntették föl. Mindenesetre érdekében állt a cárnak, hogy épen akkor tegyen szolgálatot a monarchiának, midőn a kiválóan előtérbe állított szláv eszmék már hanyatlófélben voltak s így válságos szabadítóul tűnjék föl nemcsak az uralkodóház, hanem az egyébként is rokonszenvező szlávok szemében. A habozás, melyet a kormány szőrűit körülményei közt is tanúsított az orosz ajánlatokra nézve, bizonyítja, hogy a régi bizalmatlanság erősebb gyökeret vert, mintsem azt válságos helyzetek egyszerre kiirthatnák; és másrészt, hogy végre fölismerte a veszélyes játékot, melyet a nemzetiiségekkel űzött s mely míg magit költségekbe verni kényszerítette s utóbb is csupán tarthatatlan, ideiglenes államszervezettel jutalmazta, Oroszországuak erkölcsileg a legnagyobb hasznot hajtotta.

Nem ügyelve a nemzetiségekkel vívott küzdelmeinkre, melyek közvetve az oroszok ellen való harcok voltak, itt csupán azon adatok egybeállítására szorítkozom, melyek egyenesen vonatkoznak az orosz seregek ellen való harcainkra, melyeket századok óta először folytattunk velök.

X.

A Moldva· Oláhországban kitört mozgalmak lecsönDESítésére Miklós cár Lüders tábornokot egy hadtest élén már a tavasszal leküldte. A magyar sereg a császáriakat Erdélyben nagyon szorongatván, a szász és oláh népfőnökök Szebenbe gyűlést hirdettek, mely 1848. dec. 31. fölkérte az orosz tábornokot, hogy jöjjön Erdélybe. Lüders nem adott határozott választ, de január 12·e körül a határok-

hoz közelebb vonult. — Pachner, Erdély katonai parancsnoka, értesítvén kormányát e körülményről, Schwarzenberg herceg odanyilatkozott, hogy a menyinyben a muszkacsapatok már az ország területén volnának, vegye éket igénybe, mindamellet is, hogy a kormány elvileg nem barátja e beavatkozásnak. Időközben a cár utasította Lüderset, hogy csak úgy nyújtson segílyt, ha azt maga Erdély katonai parancsnoka kéri. Ez, ha nem is elég határozott alakban, csakhamar bekövetkezett s január 28-án Skariatin orosz ezredes már csak arra figyelmezteti az osztrákokat, hogy ne kockáztassák az orosz fegyver becsületét s fedezzék föl a valódi szükségletet. — Engelhardt táhornok febr. 2. Brassóba, Skariatin 4-én Szebenbe csakugyan bevonult; mire Puchner, háta mögé erősítéseket kapván, újra megkezdte hadiműködéseit.

A szerencse nem szolgált neki; márc. 11-én Bém már Szeben alá érkezett, hol csatarendben várták őt az oroszok. Négy heves roham után visszaszorította a muszkákat, kik még aznap sietve vonultak a vöröstoronyi szoros felé, — melyen őket pár nap múlva Bém teljesen átkergette s rögtön Brassó ostromára sietett, hol az osztrák-orosz csapatokat kellett megtörnie.

Könnyebben ment, mint hitte; 18-án Fekete-halomnál visszaszorítván az osztrákokat, Brassó örsege sem fogadott el csatát s az oroszok a tömösi szoroson keresztül kitakarodtak hazánkból.

Mindez csak előjáték volt egy drámához.

Guízot már decemberben figyelmeztette Szalayt: „Uram, igazítsák el önök viszállyaikat Ausztriával, különben nyakukra megy az orosz interven-tió.“ — És 1849. ápr. 12. gróf Stadion elnökminiszter már megtébolyodva hagyta oda az osztrák

minisztertanácsot, mert a mit ő Ausztria becsülete és tekintélye sírjának nevezett: a muszka beavatkozás elfogadása határozat lett. A cár, ki a forradalmak ellenében jelszavúl fogadta el a közbelépést, most erdélyi veresége folytán is boszantva, mi mellett szemei elől bizonyosan azt tévesztő legkevésbé, mily befolyást gyakorol ezáltal Ausztria minden további külpolitikájára, szinte tolakodélag ajánlotta föl segítségét. A két alternatíva közül: kibékülni a magyarokkal, vagy az orosz lekötelezettjévé lenni — Ausztria a veszélyesebbet, az utóbbit, választotta.

A hivatalos „Wiener Zeitung“, május 1-én hozta a szerencsétlen elhatározás hírért, — a cár pedig 8-án bocsátotta közre hadi kiáltványát, melyben indokúl többi közt azt említi, hogy beavatkozását a lengyeleknek a magyar forradalomban való részvétele is szükségessé teszi. Nesselrode orosz külügyminiszter már ápr. 27. merte mondani, hogy „a magyar lázadás alapjává lett a nyíltan előkészített felkelésnek Lengyelországban.“

„Előbb azt Galicziában remélik kitörésre érlelhetni s utóbb esetleg a mi tartományunkban is. A fondorlatok és forradalmi bűjtogatások szerzői a fölkelés magvát már elhintették Galiciában és Érákában; Erdély vidékén pedig, a moldva-oláh elégületlenek felbátorítása által meggátolják a dunai fejedelemségek belbékéjére irányzott, T ö r ö k o r s z á g g a l e g y e s ü l t e n t e t t, törekvéseinket s határaink terjedt vonalán az izgatottság és forrongás folytonos állapotát tartják fenn. Csak következetesek voltak magukban az orosz államférfiak, ha azt akarták elhíttetni a — természetesen — bizalmatlankodé európai diplomatával hogy a magyar hadseregben legalább is 25—30,000 lengyel küzd. De

féligmeddig gúnyképen hangzik a cár ajkairól, midőn ő Ausztria fen maradásáért száll síkra, — azon Ausztriáért, melynek megbuktatása rá nézve oly — igen fontos; sőt az európai súlyegyen megzavarása végett épen ara törekedett, hogy — mint egykor Törökországot — e birodalmat is politikája uszályhordójává, beavatkozásai által lekötelezettjévé tegye.

Ausztria csak alárendelt szerepet akart kijelölni a muszka hadnak, míg Miklós cár egyenesen arra törekedett, hogy minden siker az ő nevéhez fűződjék. Seregének független működést követelt, egy osztályt engedett egyesíteni az osztrákokkal, a többit saját tábornokai alá rendelte.

Horváth Mihály, az interventio okát ennyiben foglalja össze: „Miklós cár meggyőződött, hogy a magyar forradalom képes Ausztriát megbuktatni nagyhatalmi állásából s egy új államot alapítani a Duna völgyén, mely kapcsolatban és szövetségben az európai demokráciákkal és szabadelvű kormányokkal, veszélyessé válhatik Oroszország nagyarányú világhatalmi terveire nézve.*) Föntartani kívánta tehát az osztrák monarchiát, melyről a világ azt hitte, hogy öre keleten az európai érdekeknek és súlyegyennek; de a melynek gyöngeségét ő jól ismerte s molyét az interventio következtében egészen a maga befolyása alá esendőnek remélt.“ Hogy

*) Egy 1848. végén nyilvánossá lett hivatalos színezetű orosz röpírat már így ítél a helyzetről: „Oroszországnak minden ellensége közt talán Magyarország gyűlöli őt a legdühösebb gyűlölettel. A magyar népet, melyben a forradalmi hevesség a legkülönszerűbb módon csatlakozik egy ázsiai csorda baromiségáboz s melyről szintoly igazsággal lehetne elmondani, mint a törökről, hogy csak táborozik Európában, szláv népek környezik, kik előtte egyaránt gyűlöletesek. E fajnak személyes ellensége, százados nyugtalankodások és lázongások utáu is még mindig fogságban

„szövetségese“, Törökország, ellen fölléphessen, szükségesnek látszott elnyomnia Magyarországot s így Ausztriát egy orosz-ellenes actio helyett semlegességre kárhozthatni.

A külföld államférfiai bizonyos könnyelműséggel jártak el az intervencióval szemben. Sorsára bízták Ausztriát s méginkább Magyarországot, nem ügyelve rá, hogy a mit most kis erélylyel megakadályozhattak volna, pár év múlva sok ezer ember élete árán és milliókkal kellett — akkor is csak ideiglenesen — eligazítaniok.

A külügyminisztérium lanyhaságát megunva, a francia nemzetgyűlésben (máj. 12.) először Flocon képviselő tett kérdést az osztrák-orosz-magyar viszonyok tárgyában; s a ház meglepéssel fogadta Drotiyn de Lhuys színtelen választát, hogy „a kormány ügykezett diplomatai működések által megelőzni oly tényt, mely neki igen méltónak látszik a sajnálkozásra.“ Hozzáadta, hogy esetleg erélyesebb rendszabályokhoz fog nyúlni. S midőn az orosz kiáltvány híre elterjedt, ezen „erélyesebb rendszabályok*“ iránt máj. 22. Sarrans képviselő újra megkérdezte a minisztert. „A mi természetes szövetségeseink a szabad népek. Szövetkezzenek tehát önök ezekkel; mert csak nem élhetünk elszigetelve!“ látja magát ezeknek közepében. Mindazon népek, melyek környezik, a szerbek, horvátok, szlovákok, oláhok egészen a Kárpátok kisoroszaiig, azon lánc gyűrűi, melyet mindenkorra elszakasztottnak gondolt. Most pedig egy kezét érez maga felett, mely képes, midőn neki tetszik, ismét összefűzni azon gyűrűket s kénye szerint összekapcsolni a láncot: innen van ösztönszerű gyűlölete Oroszország ellen. Más részről, külföldi hírlapok hite szerint, a forradalmi párt vezérei komolyan elhitették magukkal, hogy a magyar népek azon nagy hivatása van az orthodox keleten, hogy Oroszország sorsát sakkban tartsa , .

— Drouyn de Lhuys alkalmasnak találta az időt a gúnyolódásra. „Ha önök mást, ha háborút akarnak — végzé feleletét — tegyék az indítványt a szószékről s vegyék át a felelőséget.“ Végre is Cavaignac határozati javaslatát fogadta el, a lelkes Joly ellenében s beérték ennyivel: „A nemzeti gyűlés felhívja a kormány komoly figyelmét azon eseményekre s hadimozgalmakra, melyek jelenleg Európában történnek; és átlátván e helyzet veszedelmeit mind a szabadság jövőjére, mind a köztársaság tjei- és kül-érdekeire, ajánlja a kormánynak, hogy azok védelmére erélyes szabályokhoz nyúljon.“ De az ügy iránt való figyelem aunyira meggyöngült, hogy Maugin képviselőnek jún. 25. e tárgyban mondott beszédét már agyonhalgatták.

Dikciókon kívül az angol parlament sem műveit egyebet. Osborne május 11-i kérdését még teljes közönnyel fogadta s ez a hidegség Hume júl. 6 -ai felszólalását is kísérte; de júl. 21. Osborne szép beszéde már inkább hatott a kedélyekre s Palmerston lord szükségesnek látta kijelenteni, hogy „a helyzet, melyet Anglia elfoglal, nem engedi, hogy szenvedőleges nézője legyen annak, mi más országokban történik; de vigyáznia kell a beavatkozás módjára nézve . . . . Mindaz, mit jelenleg tehet, abban áll, hogy barátságosan minden erejét ráfordítsa, miszerént az ügyek a hadakozó felek közt elintéztessenek.“ — Lord Dudley-Stuart bizonyos keserűséggel veté oda, hogy Ausztria lebékózott kezekkel s lábakkal dobta magát az orosz karjai közé; s fél, hogy nincs messze az idő, midőn a muszka birodalom tartományává aljasul.

A keleti kérdés bolygatásától való félelem s az 1815. óta érvényesült európai államrendszer módosítása iránt mutatkozott ellenszenv a magyar

ügyekbe avatkozó muszka ma'mára hajtá a vizet, — hiában sürgetett férfias föllépést az angol közvélemény ott, a hol módjában állott: a meetingeken és lapokban.

Törökország is elég közönyösen viselte magát sőt bizonyos tekintetben lekötelezettséget színlelt az orosz kormány iránt. Soha nem számíthatott hívebb szövetségesekre a muszka ellen s ő nagy hidegséggel nézte a határain történőket. Pedig tudhatta, hogy a Magyarországot sújtó beavatkozás tulajdonképen őt illeti s hogy annak szerencsés vége után egyenesen rá kerül a sor. Oroszország pénzben, hadiszerekben és emberéletben, merő udvariasságból Ausztria iránt, bizonyosan nem hoz oly önzetlen áldozatot, ha Konstantinápoly felé vivő útjának egyenetlése nem lebeg szemei előtt!*)

Küldiplomatiánknak elhanyagolása nagyban befolyt arra, hogy midőn az orosz interventio meg-

*) Nagyon gyermekes fölfogás a törökök iránt mostan (1877.) indokolt rokonszenv mellett azzal izgatni, hogy 1849-i menekültjeinket mily barátságosan fogadta a török kormány. S oly emberek, mint Jókai, sőt a historicus Orbán Balázs is e miatt hajlandók oly különös nyilatkozatokat tenni, mintha a töröknek Magyarorszában való kétszázados uralkodása tulajdonképen sok kedves visszaemlékezéssel volna telve s egyben-másban dicséretet érdemel. Legyen az ember törökbarát, de a mellett önérzetes magyar. Törökországnak 1849-ben szövetségkötés lehetett a dolga; s e mulasztást még nem ütötte helyre azzal, ha a forradalom legyőztetése után nem adta ki azon ország menekültjeit, melynek ügyvivőjét, gr. Andrássy személyében, hónapok előtt hivatalosan elfogadta. A mellett elösmerhetjük, hogy többet tett az államokat is kötelező hideg illemnél s hogy köszönetünkre érdemes. — Törökország iránt való barátságunknak egvetlen indítója az átaláuos politikai helyzet; enuek érdekében vethetünk fátyolt e múlttra, de szolgálalkúség volna két század történetét, gyászát és keserveit megtagadni, vagy épen szépíteni.

valósult, a magyar kormányt meglehetősen készületlenül találta. Nem lehetett arra reménye, hogy a most már kétszerte nagyobb számú ellenséggel szemben eredményeket mutathasson föl; de ha kellő komolysággal vette volna a betörésről szóló híreket, legalább annyit eszközölhet, hogy a döntő csapást hátráltatja mindaddig, míg az európai kabinetek kicsinyeskedései tünedeznek s a magyar ügyet az európai érdekek közé sorolják.

Még arra sem volt bátorsága, hogy — Dembinszky terve szeréat — a betörendő ellenséget hátban foglalkoztassa, a galíciaiak föl f egy vérzésé által. A szorosok védelmét jó ideig csak egy 10—12,000 főnyi hadosztályra bízta s akkor is, midőn a muszkák tényleg benyomultak, egy hirtelen rendezett nép fölkeléssel akart segíteni a bajon (május 18.)

Önérzettel gondolhat arra minden magyar ember, hogy nemzetünk a rázúdult roppant veszélyt férfias nyugalommal és hősies elhatározással fogadta; de kormányának előzetes eljárása alig állhatja ki a bírálatot.

Azonban térjünk át az egymást rohamosan követő események igen rövid vázolására.

A császári udvar attól tartván, hogy a magyar sereg Komárom fölmentése után azonnal Bécsnek indul, sietve fölkerete az orosz cárt, hogy — ha a segélynyújtás föltételei még nincsenek is végképen megállapítva hadait Magyarországfelé parancsolja. Miklós cár ehhezképest ápr. 30. fölhatalmazta Pás* kavicsét, hogy a 3. és 4. hadtesttel Galíciába nyomuljon. — Midőn ez megtörtént, a fővezér, ki már sem járt el mindenben az osztrákok kedvére — Paniutin tábornokot 12,000 emberrel, Magyar-Bródba, Sass tábornokot pedig az Árva völgye felé küldötte. Amaz máj. 14. ért rendeltetése helyére;

ennek dandáréból pedig egy kozákcsapat máj. 13. rontott be határainkra; s e nap a muszkák Magyarországra való jövetelének dátuma. Nemsokára összesen egy 203,324 emberből és 635 ágyúból álló orosz sereg özönölte el hazánkat. — Se roppant erő ellenében a magyar fővezér szétdarabolt sereggel 8 oly munkálatig tervvel lép föl, mely egy katonai tekintély, Rüstow, ítélete szerint „valóban több, mint nyomorúságos színben tűnik elő s elfogadtatását Görgey által csak azon politikai megvakú'ásból'lehet megfejtetni, mely némely okos emberben már az értelem utolsó szikráját is eloltotta“.

Június 18.-án Miklós cár a duklai szoros legnagyobb magaslatán megáldotta seregét, melynek utolsó csapata is bevouült Magyarországra. Ugyanis Paskevica tábornagy 110,000 embere, három hadtestbe osztva, június 15.-től kezdve gyorsan folytatta a Kárpitokon való átkelést s itt Rüdiger tábornok volt az első, ki 15.-án a Szepesmegyében fekvő Ó-Falut megszállotta. A 2. és 4. hadtest Sárosvármege négy hágóján keresztül 17.-én kezdte meg az átvonulást, hogy Eperjesnél valamennyi egyesüljön s a Sztropkó táján találni vélt 60,000 főből álló magyar sereget megvervén, Pest felé tartson; ha pedig a magyarok a Tisza mögé zárkóznának, az erdélyi orosz sereggel ott két tűz közé szorítsa. Ezalatt t. i. a borgói, tömösi és töröcsvári szoroson át Lüders is Erdélyre ütött. — Sehol semmi ellenállás. 60,000 ember helyett csak egy 9,600 főnyi hadtestet talált Paskevics, mely őt működésében nem gátolhatta. A szorosok el voltak hagyatva. Jún. 19. már Bártfa volt a főhadiszállás, 23.-án Eperjes, 25.-én Kassa. Az első harcot (23.-án) Somosnál vívták, hol néhány tiszten kívül 82 embert vesztettünk. A muszkák, hogy a duklai tárházakkal folytonos összeköttetés-

ben legyenek, Alsó Sebest földsáncokkal erősítették meg.

Paskevics egyik legfőbb terve volt Debrecent, a „rebellio“ ezen fészket, megfenyíteni s e célból Cseodajev tábornokot küldte előre, ki Tokajnál erőszakolván a tiszai átkelést, júl. 3-án Debrecentben szállt meg, hol 6-ig tartózkodott. Maga a fővezér, hogy az osztrákok feldunai győzelmét kizsákmányolja, júl. 9. Miskolcra Gyöngyös felé ment; egy osztály Adlerberg tbnok alatt már 12-én bevonult Pestre 8 a a Hatvan és Mező-Kövesd közt álló többi sereg sem tapasztalt ellenállást.

Ezalatt Erdélyben is bonyolódott a helyzet; Grotenhjelm orosz tbnok jún. 22. elfoglalta a borgói sáncokat s 27-én csatát fogadott el Bém-től; de ezen, sem a következő napon nem vívhatott ki többet felsikernél. Bám egyelőre Beszterce környékén gyűjtögette erejét. — Júl. 10. innen kiszorította őt Grotenhjelm s itt várakozott a Brassó felől közeledő muszkákra, kik Alsó-Tömösnél Lüders alatt jún. 20. és Engelhard a'att Törösvárnál 21-én rontottak be. Brassó nem állhatott ellen s Lüdersnek innen a Székelyföldre küldött hadai már 25-én elfoglalták Kézdi- Vásárhelyet, honnan csakhamar visszatértek Brassóba. A nép azonban a muszkák háta mögött felkelvén, júl. 4. Lüders erősebb csapatokkal tört a székelyekre, kikbe viszont a közjök érkezett Bém öntött új lelket. De ő innen egy kalandos vállalatra távozott. 22-én az ojtosi szoroshoz érkezvén, felszólítást intézett Moldva- és Oláhország lakosaihoz, hogy vele és a törökökkel kezét fogva, üzzék ki hazájokból a muszkákat s ő maga be is tört a fejedelemségbe, de 25-én a sikertelenséget előre látva, tért vissza, hol híret hallhatta, hogy Lüders Szebenl elfoglalta s most ellene indul. 31-én Segesvárnál üt-

közetre került a dolog; 1300 halott és sebesült, köztük Petőfi, 500 fogoly és 7 ágyú vesztesége teszi emlékezetessé e napot. A szókélyföldön nem volt többé magyar sereg. Bém Szeben ellen indult s aug. 5. azt bevevén, a muszkákat a vöröstoronyi szoros felé kergette; de a nagycsüri csatavesztés folytán (aug. 6) a muszkák innen is kiszorították.

Paskevicsat Hatvan és Mező-Kövesd közt hagytuk. Rüdiger a 3. hadtesttel Vác alá indult, hogy Görgeyvel megmérkőzzék; ez azonban júl. 16. Losonc felé visszavonult, híret hallván, hogy Paskevics és Rüdiger egyesült. Rüdiger egészen Vadkertig üldözte seregünket, onnan azonban 18-án vissza kellett térnie, mert Perczel oldalban fenyegette az oroszokat. A Pányszaru és Túra közt vívott ütközet eldöntetlen maradt. — Görgey üldözését Rüdigertől, Cbrulev ezredes csekély erővel vette át; míg tehát jobbkarba jöhetne, alkudozásokkal akarta tölteni az időt s követe által kijelentette a magyar fővezér előtt, hogy Paskevics hajlandó közbenjáróul föllépni a nemzet és az osztrák császár közt.*) Görgey 21-én kitérőleg felelt; — szóval sejtette, hogy a szorongatott ország inkább elfogadna egy orosz, mint egy osztrák fejedelmet s hogy ez iránt alkudozni kész; de másnap odanyilatkozott, hogy fegyvereit csak az alkotmány biztosítása s az idegen haderők kiverése

*) A közvélemény bizonyos rokonszenvet tanúsított a muszkák iránt. Beszéltek az orosz és osztrák tisztek közt való torzsalkodásokról s arról, hogy a vitéz magyar foglyokat kitüntetik, a magyar pénzjegyeket nemcsak többre becsülik a bácsi bankóknál, hanem saját pénzeikkel is beváltják stb., szóval a könnyenhivők ezer alkalmat találtak, hogy a muszkabarátságból fellegvárakat építsenek s innen fejthetni meg, hogy egyes alkudozások idején az oroszoknak annyira felültek.

után tesz! le. Különbén Chrulev csupán időt akart nyerni s ajánlatának alig volt komoly alapja.

Görgey nagyon erőltetett menetek után 22-én Miskolcra ért. Innen, ha alvidéki seregeinkkel egyesülni akart, vagy Gseodajev mezőkövesdi hadán kell keresztül törnie s úgy kísérteni meg az átkelést Tisza-Fürednél; vagy pedig a könnyebb tokaji úton sietni lefelé. — (5 azonban tovább is Miskolc táján maradt s 23-án Zsolcán kapta Rüdiger egy levelét, mely igen udvarias szavakban békeföltételeinek közlésére kéri őt fel. S míg ők egymásnak bókoltak, teljesült Paskevics óhajtása: Tisza-Füred orosz kézbe került s így Görgeyt tényleg elvágták a többi magyar seregtől. — Hibáját, hogy ezt megengedte, helyrehozni óhajtván, júl. 28-án a Tiszán maga is átkelvén, Nyíregyháza felé indult, azért, hogy a Debrecennek menő muszkasereg őt aradi pénz- és lövészerszám-készletétől el ne vágja. A muszkák ellenében csak annyit tett, hogy Nagy Sándort rendelte oldal védőül egy ezektől jöhető támadás esetére; midőn azonban ezt Debrecennél a muszkák csakugyan megtámadták (aug. 2.) segíteni elmúlasztotta s veszni hagyta.

Görgey ezalatt, a kormánynyal egyetértve s néha annak ellenére, ismét felvette az oroszokkal való alkudozások fonalát: de aug. 8. azt a választ kellett tőrníe, hogy a »Paskevics hadseregének hivatása egyedül harcolni s hogy ha alkudozni akar törvényes fejedelme iránt való alávetéséről, az osztrák sereg főparancsnokához kell fordulnia “ Állítólag a levél átvitelével megbízott Pöltenberg bizalmasan már ekkor értesítette Rüdigert, hogy Görgey nem idegenkedik föltétlenül is lerakni fegyverét, — de csak az oroszok előtt. Valószínű, miszerént Rüdigert ez ajánlat kedvesen lepte meg

s alkalmasint biztosította Görgeyt és tisztikarát, hogy ez esetben Paskevics, sőt maga a cár is teljes készséggel járnak közbe a seregért az osztrák császárnál. S Görgey aug. 11-én azon pillanatban, midőn Magyarország dictaturáját átvette, levelet is intézett Rüdigerhez, jelentvén, hogy kész föltétlenül letenni fegyvereit, de — csak orosz hadak előtt. Ez aug. 13. Világosnál történt meg.

17-én Aradot is átadta Damjanics Buturünnak; másnap Beke ezredes rakta le fegyvereit Laders előtt, harmadnap Lázár Vilmos, ötödnap gróf Vécsy, végre 25-én az erdélyiek utolsó töredéke. A magyar vitézséget méltányoló Paskevics kegyelmet kért a fogoly tisztek számára. „Ezen kérelmemnek teljesítése lesz legbecsesebb jutalma az ausztriai dynastia érdekében tett szolgálataimnak.“ A válasz az lett, hogy a többi népekre való tekintet szükségessé teszi a fölkelés megboszulását.

Az oroszok azonnal megkezdték kivonulásukat és októberben már nem volt muszka magyar földön. A cár Te Deuramal ünnepeltette a fényes eredményt.

XI.

Már a forradalom idejében sokan hízelegtek maguknak ama gondolattal, hogy a muszka ellenségből barát lesz s fegyvereit a magyarokéval egyé-
 eíti, hogy Ausztriát közösen leverjék. Leuchten berg hercegben, Miklós cár unokájában, magyar trónjelöltet láttak és azon jó bánásmódból ítélve, melyet az oroszok az elfogott tisztek és legények iránt mutattak, — másfelől pedig szemlélve azon bizalmatlanságot, mely a szövetségesek közt uralkodott, a dolgok hirtelen fordulatát minden lépten-nyomon várták. Ha Schlick követi Haynau elhírtelenkedett parancsát s fegyverrel is megakadályozza, hogy a ma-

gyarok az oroszoknak s no az osztrákoknak adják át Arad várát, a kölcsönös súrlódások valóban igen könnyen elmérgesülhettek volna nyílt ellenségeskedésekké s ki állhatott volna jót róla, hogy az „önzetlen barát”-ból egyszerre nem lesz elkeseredett ellenség?

Az ábrándok meghiúsultak. De Ausztria nem feledhette, hogy a cár 1849. aug. 29-i kiáltványában Magyarország lecsöndesítését orosz fegyvereknek tulajdonította s hogy bizonyos kedvet mutat, gyámkodó tiszteletteljesíteni fiatal császára fölött. Miklós e kötelezettséget oly komolyan vette, hogy uem kételkedett úgy nyilatkozni Seymour Hamilton angol követ előtt: »Tudnia kell, hogy midőn Oroszországról beszélek, Ausztriáról is szólok.« Föl akarta használni az alig lezajlott forradalmak folytán Európaszerte beállott bonyadalmakat s Törökország megtörését elhatározta. Először is (1852.) Hercegovinát és Montenegrót lázította föl. Magyarország szlávjai nagy rokonszeuvel mutattak a fölkelők iránt s ez egyik fontos indoka volt, hogy Ausztria érdekükben közbelépjen a győzelmes portánál. Dalmátiában és Horvátországban tekintélyes csapatokat vonván össze, Konstantioápolybnn a harc megszüntetése tárgyában erélyesen fölszólalt s a cár bosszúságára meghallgatást nyert, mert a fényes kapu fölhagyott az ellenségeskedésekkel. Az orosz fondorlatok Párizsban és Londonban meghiúsulván, Miklós egymaga állott szembe a törökkel, kitől a Balkán-félsziget valamennyi kereszténye fölött való védőuraságot követelte. Ez háborúra vezetett; az oroszok 1853. júl. 2. átlépték a Fruthot s a júl. 24. összeült bécsi conferentia sem téríthette őket vissza, míg viszont Miklósnak I. Ferenc Józseffel Olmücben szept. 24. véghezment találkozója is eredménytelenül maradt.

A cár nor. 1. háborút üzent a szultánnak s midőn a dec. 5-i bécsi összes jegyzék papíroson maradt, az 1854. márc. 12. szövetkezett hatalmak márc. 24. háborút üzentek az oroszoknak. Ausztria fegyverés semlegességre határozta el magát; de erélyesebb rendszabályokhoz csak akkor fogott, midőn Paskevics májusban átkelt a Dunán. Ekkor Dél-Magyarországban és Erdélyben Coronini tábornok alatt jelentékeny haderőt helyezett el s júl. 10. felszólította a muszkát, hogy a dunai fejedelemségeket hagyja el, 14-én pedig szerződött a portával, hogy az oroszok kivonulása esetén Moldva-Oláhországot csapataival megszállhassa, mi augusztus végén csakugyan meg is történt. Dec. 2-án Ausztria védő- és dacsövetséget kötött Angol- és Franciaországgal s Galíciában Hesz tábornok alatt figyelő hadtestet állított föl; de Poroszország s a közép német államocskák ellenkezése folytán nyíltan nem támadhatta meg Oroszországot. Mindez nem gátolta a bécsi udvart, hogy az 1855. márc. 2. elhúyt Miklós cárt, Magyarország legyőzőjét, saját halottjaként ne gyászolja. — Aug. 10. a szövetségesek bevonultak Szebasztopolba, nov. 28. pedig az oroszok Karsba s így mindkét fél eleget tett katonai becsületének.

Ears nevénel, melynek védelme ép oly bámulatot gerjesztett, mint Szebasztopolé, meg kell állanunk. — A forradalom legyőzetése után számos magyar tiszt lépett török szolgálatba s még számosabban, midőn 1852 óta alkalom kínálkozott az orosz ellen harcolniok. így Kmety György Ismail pasa néven, mint egy kisázsiai hadosztály parancsnoka okozott sós kárt a muszkának; továbbá Guyon Rikárd, vagyis Kurshid pasa, az anatóliai tábornok főnöke. — E két férfiú vezette Williams angol tábornok megérkezéséig Kars védelmét, melyet 1855.

július 18. óta körülfogott az orosz. Az európai diplomába csak azt várta, hogy a muszkák legalább Ázsiában mutassanak föl valami eredményt s azonnal megindítja a béketárgyalásokat; Earsot tűzte ki elfoglalandó pontú. Azonban a két magyar, különösen Emety, mindamellet is, hogy a szövetségesektől kéz alatt intést vett erélytelen ellenállásra, a gyűlölt ostromlók ellen hősiezen küzdött. A szept. 23.-i roham 6,300 orosz életébe került. S akkor is, midőn az ínségtől szorongatva a vár kapitulált, Emety, Eollman ezredes (a mai Fazli pasa és a zevini győző) és Tüköri egy kicsiny csapattal keresztül vágta magát a roppant seregen. Emetyt a szultán nagy kitüntetéssel fogadta, s a dicső védelem megörökítésére emlékérmét veretett.*) Kars-erőd egyik része ma is „Madzsar-Tabia“ nevet visel.

Kars elestének hírére a bécsi udvar azonnal közvetítőül lépett föl az orosznál s e végből a császár gróf Eszterházi Györgyöt sajátkezü levelével küldte az uj cárhoz, II. Sándorhoz. Az osztrák nagykövet már 1856. jan. 16 elérte azt, hogy az orosz kormány a békecongressus eszméjét elfogadta, mire az európai tanácskozmány Párizsban febr. 25. összeült s márc. 30. békét eszközölt.

E béke Ausztriát Oroszország halálos ellenségévé tette s Oroszországgal való viszonyait megrendítette; oly eredmény, melynek Magyarország történetében óriási fontossága van, mert hazánk és Ausztria közt megtörhetetlen kapcsot készített, valahányszor az Oroszország ellen intézett együttmunkálkodásról lesz szó.

Nagy alkalma lett volna Oroszországnak az

*) Az ostrom menetét maga Kmety leírta, „A Narrative of the Defence of Kars on the 29. September 1855.“ címen.

osztrák-olasz háborúk idején boszút állani a „háladatlan“ Ausztrián s csakugyan közeledett is a francia politikához; tartózkodó állását mindamellett nem hagyta el, hanem inkább saját belügyei rendezéséhez fogott. Sőt bizonyos előzékenységet tanúsítva, Ausztriának olaszországi még megmaradt birtokait Poroszországgal együtt biztosítani akarta, legalább szinten; valószínűleg azért, hogy őt az elégedetlen népek által minden ellenséges gondolattól visszatarthatja. Az orosz és osztrák császár, valamint a porosz király találkozósa Varsóban 1860. okt. 22. ilyesmit látszik igazolni. Ez a találkozás tápot adott az olaszok egyesülésre való törekvésén lelkesedő lengyeleknek is, kik Oroszországban napról-napra jobban forrongván, 1863. jan. 14. végre nyíltan fölkeltek. E napon még óva intette a forradalmi bizottság az osztrák és porosz lengyeleket, hogy az önkéntesek nyújtásán, a nemzeti adó fizetésén, a fegyverek és más szükségesek szállításán kívül másképen ne vegyenek részt a mozgalomban; de már júl. 31. kimondotta, hogy Lengyelországot 1772-i határaiba óhajtja visszaállítani s így Ausztria érdekeit is érintette. Ez azonban a más két hatalommal együtt ápr. 17. és jún. 27., igaz, lanyhán, közbelépett a lengyelek mellett s az orosz kormánynak előterjesztette az ország megbékéltetését célzó pontokat s azonkívül, hogy Langievic lengyel dclatort, midőn hozzá menekült, márc. 19. letartóztatta, — a fölkelőket semmi módon nem hitta ki, sőt azt sem nagyon akadályozta, hogy alattvalói közül egyesek a forradalomban részt vegyenek. így gróf Nyáry, ki már a krími hadjáratban is harcolt az oroszok ellen, most Lelevel fölkelő vezér tábornoki főtisztje volt s életét áldozta ez ügyért, míg a Lengyelországból megugrott Konstantin nagyherceg Pesten hallgatta a cigányzenét.

Most azonban a közvélemény csak a lapok némely cikkében nyilvánulhatott hazánkban a bátor szabadságharcosok javára; a közélet minden terén nagy csöndesség uralkodott s még saját bajainak orvoslására sem lelt utat a nemzet, mihez az 1863-i év roppant mostohasága is csüggesztőleg hatott. Ily körülmények közt az oroszellenes tüntetések annyira sem mentek, mint az 1831-i fölkelés alkalmával és a forradalom elnyomását hallgatag részvétellel hallotta a közönség, mely a nagyhatalmak beavatkozásának reményéről lemondani kényszerült.

Ezalatt Oroszország főbb városaiban egyre-másra keletkeztek a panszláv-bizottságok, melyek az orosz trónörökös fősege alatt Ausztria-Magyarország és a Törökbirodalom népeit titokban fiókéntzetekkel árasztották el. Ei nem emlékezik rá, hogy főleg a moszkvai u. n. „ethnographiai“ kiállítás óta mily heves küzdelmeket kellett a magyar kormánynak folytatnia hazánk nemzetiségi izgatói ellen, kik elég szerénytelenek voltak saját egyéni fészkelődéseiket általános jellemben bújtatni s a leghazafiatlanabb törekvésekkel összekötni?

Törökországban is főleg eféle bujtogatások eredménye lett 1875. júl. 7. a hercegoviei lázadás, mely egyre jobban elmérgesedve, 1877-ben egy új orosz-török háború előfutáréul szolgált. Nikita, Montenegró fejedelme, elbolonította a zavargókat, hogy az osztrák-magyar uralkodónak ép azon év tavaszán Dalmátiában tett útazása voltaképen az ő bátorításukra volt szánva és a rájuk csakugyan osztrák zászlók alatt kezdtek föllépni a törökök ellen. Valóban, Dalmátia felől számos közvetett segítségben részesültek, amennyiben a hatóságok sokmindent elnéztek, mit nem lett volna szabad szó nélkül tűrniük. A muszkák által tüzelve, a bosnyák és her-

cegovlnai lázadók egyre a hatalmak beavatkozását sürgetvén, Andrassy gróf 1875. dec. 30. csakugyan bemutatott a portának egy reformjegyzéket, mely szerént a közigazgatást és birtokrendezést a felkelők közt módosítani lehetne. A párizsi szerződést aláíró hatalmak e jegyzéket elfogadták — s a porta sem vonakodott attól. Az orosz azonban most arra bírta pártfogoltjait, hogy e tervvel szemben az elégedetlent játszzák, sőt Szerbiában is oly fokot ért el az ellenszenv monarchiánk iránt, hogy Wrede herceget, belgrádi főkonzulunkat, 1876. ápr. 9-én megmacskazenézték. A lázadás Bulgáriában is kitört, — A hármass szövetségnek máj. 13. kelt berlini „memorandum“-a Andrassy jegyzékét nagyobb körvonalakban ismételte, sőt „hatékonyabb eszközök“ alkalmazására is célzott, ha a porta javaslataira nem hajolnék.

Az egész azonban papíron maradt és csak Andrassy tett meg annyit az orosz politika kedvéért, hogy a kleki kikötőt a törökök elől elzáratta, s így Montenegro ellen való mfiködéseket megnehezítette. — Az egész Európa által hallgatagon túrt pán-szláv üzelmek Szerbiát és Montegrót is háborúba sodorták (jún. 30.) A magyar sajtó, főleg július óta, heves támadásokat kezdett intézni külügyi politikánk ellen, mely a muszka érdekeket legyezve, a dolgot ennyire elfajúltnia engedte, sőt Bosnia annexiójának hánytorgatása által határozottan szívbarátnak mutatkozott. — Egyidejűleg Dél-Magyar* országban is fölemelte fejét az omladina; Kajkovic3, Miletics, Stratimirovics és más izgatókat azonnal elfogatván a kormány, a kir. tábla szeptemberben földérette hazaellenes irányzataikat. Hiában szólalt föl Polyt az országgyűlésben szept. 30-án, a ház helyeselte a minisztérium eljárását. „Jaj a

magyaroknak, ha alkalmunk lesz rajtok boszút állni!“ kiáltott föl erre az orosz „Ruszkij Mir.“ — Július 5.-én két hadihajunk ment az Al-Dunára s 11.-én az oroszba kapaszkodó szerbek már megsértették a rajta lengő lobogót. Erélyesebb rendszabályokra sem a júl 8.-ai reichstadti, sem a 20.-i salzburgi találkozás után nem akadunk; sőt midőn aug. utolsó hetében Budapesten csapatostúl vonultak át orosz önkéntesek, hogy a szerb seregbe lépjenek, csak aug. 28. tartóztatott le a rendőrség néhány genfi „keresztesit, de két nap múlva ezeket is szabadon bocsátotta. Ügyökben szept. 30. interpellálta a kormányt Csernálony, ép azon napon, midőn Irányi Dániel is kérdést tett végre a keleti kérdésben, mely azalatt mind veszélyesebb áranyokat öltött. A magyar lapok a közvéleményt hátafórtan muszka-ellenes hangulatnak nyerték meg, mely nem érte be Tisza Kálmánnak Irányi kérdésére adott válaszával, hanem a költségvetési viták alkalmával a képviselő házban mondott oroszellenes beszédeknek tapsolt s megnyugvással fogadta Szende miniszter azon nyilatkozatát, hogy mozgósítás esetén 217,000 honvédet nyolc nap alatt „az utolsó gombig“ képes fölszerelni. Δ budapesti egyetemi ifjúság nagyszerű tüntetéseket akart rendezni a törökök mellett s ha ez, a kormány óhajta szerint, alakilag nem ment is végbe, Konstantinápolyban élénk rokonszenvre talált, mint a nov. 8. Klapkának ottan tisztelgő menetek eléggé bizonyíthatják, míg viszont a moszkvai egyetem ifjúsága egy goromba levéllel kelt ki a magyar fiatalok magatartása ellen. Az óv végén bíre terjedt, hogy a dec. 28.-ai közös minisztertanács Bécsben már azon módok vitatásával foglalkozott, melyeket déli határainkon foganatosítani kell, hogy érdekeinket

az oroszok ne fenyegetsek. S a belső forrongások ellen is óvakodni kellett.

Igen jó hatást költött ugyan Román Miron nagyszebeni görög keleti érsek 1877. jan. 1. kiadott körlevele, melyben inti papjait és híveit, hogy az izgatókra ne hallgassanak;¹⁾ de ez sem maradt ellenhatás nélkül. Más oldalt a „Ruskij Mir“ és „Odessky Viestnik“ már január végén úgy nyilatkozott, hogy ha Magyarországon a nemzetiségek mozogni kezdenek, abban orosz kezek is fognak működni; máj. 24. a budapesti egyetem szerb hallgatói az oroszok dicséretétől túlaradó levelet küldtek a moszkvai szláv bizottsághoz; a nagyszebeni hölgyek gyűjteni kezdtek a román sebesültek javára s a választmányt a kormány csak máj. 31. osztatta föl²⁾; ugyanekkor beszéltek a pánszláv bizottság egy fölhívásáról, mely minden szlávot talpra szólít, miht az oroszok átkelnek a Dunán s a magyarországi szlávokra nézve is intézkedik stb. De a magyarságnak oroszellenes tüntetései sem hiányzottak. Ide tartozik Tisza Kálmán kormányelnök újévi beszéde, ide az, hogy Budapesten egy estélyen a király s királyné a török konzúllal szívesen beszélgetett, míg az oroszszal szóba sem állott; ide Kossuth jan. 24-i nyilatkozata, hogy, ha elérkezik az idő, midőn tényleg közreműködhetik hazánk zülált viszonyainak rendezésére, ott hagyja magányát s leteszi a hűség esküjét a magyar király részére;

¹⁾ Trefort miniszter szintén bizalmasan kérte az erdélyi görög főpapokat, hogy azon álhírt, mintha Erdélyt tavasszal Romániához csatolná a cár, terjeszkedésében gátolják.

²⁾ Ezzel ellentétben, midőn a muszkák átlépték a Pruthot, az erdélyi románok egy része óva intette a románokat, hogy ne vessék magukat az oroszok karjaiba, mert ha a muszka győz, jaj akkor minden latin fajnak!

ide a magyar ifjaknak január folytán Konstantinápolyba ment s ott nagy fényvel fogat itt küldött sége, melyet a szultán, kit Zichy József volt magyar miniszter már jan. 6. biztosított lazánk rokonszen vérol, — ápr. 12. a Corviná visszaadásával, a szólták pedig külön küldöttség Budapestre való indításával viszonzottak. Az ország gyűlésen is számos kérdést tettek az orosz-török viszonyokra nézve; így Somsich, báró Kaas, Chorin Ferenc, báró Simonyi, Irányi Dániel, Csatáry Zsigmond és Simonyi Ernő. Európaszerte nagy hatást keltett Tisza Kálmán június 26-ki felelete, mely végre megnyugtatta a közönséget, hogy monarchiánk nem akarja megsérteni Törökország egységét s ekként az annexionalis tervek tarthatatlanok.¹⁾ A hatóságok is határozottan sürgették a kormányt, hogy Törökország sérthetlensége iránt mindent megtegyen; így első sorban Somogy vármegye (máj. 7.), melynek kérvénye a kormány és országgyűlés nyilatkozatát is kieroszakolta. Augusztus elején a budapesti népgyűlés példájára, hol Klapka György szónoklata adott irányt, országszerte népgyűléseket tartottak, melyek több helyütt egész határozottsággal követelték az oroszok ellen való fegyverkezést.

Időközben ápr. 24. megindult az orosz-török háború és csakhamar nagy feltűnést okozott azon hír, hogy Wächter főispán május 18. a Verestorony közelében dolgozó orosz utászokra tál At; a „Neue

¹⁾ Épen e beszéd előtt való nap, jún. azon hír, hogy a megszállandó Bosnia kormánya szláv eredetű tábornok magyar polgári személyezettel látja el; s ugyanez időben riasztotta meg a világot a félhivatalos bécsi „Fremdenblatt“ azzal a tudósítással, hogy a kormány Rodich és Mollinary alatt két hadtestet állít föl. Augusztus elején a lármahírek fokozott erővel léptek föl.

Freie Presse“ is arról írt máj. 22., hogy két orosz hadtest fogja megszállani az erdélyi Kárpátok szorosait stb. Azért monarchiánk keleti politikáját az egész magyar sajtó megtámadta s még a kereskedelem érdekeit képviselő lapok is sürgették a mozgósítást, annyival inkább, mert egy angol-osztrák-magyar szövetség eszméje mindnagyobb népszerűsége telt szert, melyet Northcote-nak az angol alsóházban aug. 7 tett feleletéig semmi sem látszott alkalmasnak csökkenteni.

S itt szaggatott följegyzéseimet végezhetem. A többi a jövő s a magyar becsület dolga.

XII.

Annyi ellentétes érdekek fűz bennünket Oroszországhoz — s történetét mégis csak másodkézből ismerjük; társadalmi, politikai viszonyait a nap eseményeinek kapcsában eleget szellőztetik kötelességöket fölfogni kezdő hírlapjaink, de még mindig hiányzik egy, az irodalom színvonalán álló munka, mely a kérdést egész terjedelmében s úgy tárgyalná, hogy annak nyomán helyes képzetünk támadjon a szomszédos birodalomról. — M a g y a r K á r o l y óta, ki 1855-ben egy kis vázlatot nyújtott Oroszország múltjáról¹⁾ nem akadt vállalkozó, ki azt rendszeresen feldolgozta volna. Általában véve meglepő körülmény, hogy nálunk, hol az irodalmi statisztika épen a történetírás terén mutat föl legszebb számokat, az országunkhoz oly közel eső népeket egyetlen valamire való mű ma sem rajzolja. Így azután Magyar

¹⁾ Oroszthon mi volt és mivé lett?! Az orosz birodalomnak legújabb korig folytatott története. Különös tekintettel az orosz uralkodók udvari életére, családi viszonyaira és I. Péter óta követett külpolitikájára. Pest, 1855, — Kis 8-rét, 280 lap.

Károly elavult rövidletén kívül merőben monographiákra, vagy — a mi még kevesebbet mond — politikai röpiratokra kell szorítkoznunk. — Minden tudományos igény nélkül írta meg Áldor Imre Nagy Péter életét¹⁾, melyet azonban a nóg, és ifjúság számára olvasmányul bátran ajánlhatni. — Fényes Elek a divatos háború-krénikák alakjában állította össze az 1853—1856-i hadjárat történetét, melynek kapósvoltát azonban alig igazolhatja egyéb a hirtelen és némi ügyességgel kielégített ujságvágnál'). Tökéletlen térképei, az egész terjedelmekben közlőit oklevelek folytán darabos irálya s hasonlók, alig emelheték értékét. Ugyan ő „Jelenkorunk“ címmel egy másik gyűjteményt indított meg. de a mellett, hogy előbbi hibáitól itt sem bírt menekülni, ezen vállalata meg is bukott'). — Ekorra még két száraz füzetet akarok fölemlíteni, mindkettő kivált a hadjárat földrajzi mozzanatait érdekli; de becse a napi érdek tüntével enyészett!⁴⁾

Jeles kis könyv az oroszok 1873 -i khívai hadjáratának elbeszélése, melyet orosz hivatalos források nyomán Popovics Zub Sándor állított össze⁵⁾. Ez, kapcsolatban V á m b é r y Armin ke-

¹⁾ Nagy Péter, a minden oroszok cárja. Budapest, 1875.

— 8r., 120 lap.

²⁾ Az orosz-török-háború stb. — 2. kiadás. Pest, 1854.

— N 8r., 576 lap.

³⁾ Jelenkorunk. Európa jelen hadi és polgári eseményeinek hű rajza s ezek fejtegetése jövendőnk érdekében. I. kötet, I. füzet. Pest, 1855. — 8r., 65 lap.

⁴⁾ Az egyik: A török-orosz-harc európai és ázsiai színlényének részletes leírása. Bécs, 1854. 8r., 37 lap. A másik: Hírlapszótár az orosz-török-viszály előidézte háborúnak magyarázatára. Betűrendben. Pest, 1854. — N 8r., 154 lap. Budapest, 1874.— 8 r., 47 lap.

leti tanulmányaiival, különösen a „Bokhara története“ cíművel¹), az oroszoknak Ázsiában legutóbb tett előhal adásáról meglehetősen fölvilágosít; sőt e kérdéssel „Oroszország hatalmi állása Ázsiában“ nevű könyve „egyidejűleg is foglalkozik²).

Legbővebben azon kort ösmeri irodalmunk, melyben az oroszok a lengyelekkel jöttek végzetes összeköttetésbe. Két nevezetes mű fordításit bírjuk. Az egyik „Lengyelország első felosztása“ Laboulaye Edétől³); a másik, mely nyelvünkön emez előtt tíz évvel került ki sajtó alól, Raumer Frigyestől van⁴). Irodalmunk színvonalán áll Szilágyi Ferenc eredeti dolgozata is, mely ugyan egész kis kötetben tárgyalja Lengyelország háromszoros felosztását és

¹) Bokhara története a legrégebb időktől a jelenkorig. Ismert és ismeretlen keleti kézírati kútfolk után. Két kötet. Budapest, 1873. — 8., XXXVI. 247 és 232 lap. Az oroszviszonyokra nézve tulajdonképen csak a II. kötet 148. lapjától kezdve lesz kiválóbb érdekű. — Egyebekre nézve Vámbéry „Utazás Közép-Ázsiában“, „Vándorlásaim és élményeim Perzsiában“ stb. című nagyobb munkáira s a lapokban elszórt, de még össze nem gyűjtött számos apróbb értekezésére utasíthatom az olvasót.

²) Angolul Londonban, 1874. jelent meg. (Central-Asia and the Anglo-Russian frontier question. — 8 r., 386 lap). Remélni lehet egyébiránt, hogy a magyar földrajzi társulat fölisméri az ügy fontosságát és serény terjesztője lesz Oroszországról való ösmereteinknek; Vámbéry, Onody és Bálinth cikkei, melyek az egyesület közleményeiben láttak napvilágot, biztató jelenségek. Elég baj, hogy Oroszországról csak egy jó magyar térképünk sincs. Kartographiánk kétségkívül gyöngé; de ily jelentékeny dolgokkal szemben mégis vannak kötelelességei.

³) Franciából fordította Ribáry Ferenc. Pest, 1809 — 16. r., 120 lap.

⁴) Ford. Horváth Döme. — Kecskemét, 1859. — 12., 104 lap.

végromlását, de, mit igazán sajnálni lehet, külön nem nyomatta le szerzője.¹⁾

Nem egyéb vásári terméknél Kassay Adolf füzete, mely egész átalánosságban foglalkozik a lengyelek múltjával, de szellem és történetírói érzék nélkül²⁾. Azon időben készült, midőn az 1863-i lengyel forradalom nálunk is új lángra szította az oroszok iránt való ellenszenvet. A közönség mohón olvasta Oginsky³⁾ és Montalambert⁴⁾ regényes rajzait az elkövetett vérengzésekről, melyek azonban több táplálékot nyújtottak szenvedélyeinek, mint ősmereiteinek.

Oroszország más tartományairól alig is kapunk egyéb különálló monographiát. Igen becses északnyugati Oroszországra nézve Hunfalvy Pál útazása a Balt-tenger vidékein⁵⁾. Jerney János keleti útját kevésbé számíthatni ide, mind a mellett is, hogy azok közé tartozott, kik nálunk az oroszok történetét bőven tanulmányozták⁶⁾. — Dumasnak kaukázusi útja 4 kötetre terjed; de hogy a történelem és földrajz szempontjából mit kell róla tartani, mindenki gyaníthatja. — Kevés lapon sok érdekest mond el gróf Kuun Géza, Krím történeté-

¹⁾ Közölte az épen Szilágyi által szerkesztett „Klió”. — I. évfolyam. Kolozsvár, 1832. — 127—290. lap.

²⁾ A lengyel nemzet története. Pest, 1854. — 12 r. 93 lap.

³⁾ Lengyelhon vészangyala, vagy a varsói tragédiák. Ford. Gotthard Endre és Ümiényi Ferenc. Eger, 1865. — 8., 914 lap.

⁴⁾ Egy gyászoló nemzet. Lengyelhon 1861-ben. Ford. Szabó Mihály. Szeged, 1866. — 8 r., 57 lap.

⁵⁾ Két kötet. Pest, 1871. S r., XII. 427.; VII és 454 lap.

⁶⁾ így fL tőle van: Világosít as Ázsiában a Kaukázus, hegyén lakó avarok és kunságiak nyelvének magyartalansága iránt. (Szeged, 1829.) Való-e, hogy az orosz birodalom alapítói magyarok voltak? (Tudománytár, 1840.) stb.

hez szolgáltatván adatokat¹⁾; és Bálint Gábor, Oroszországban és Ázsiában tett átázásáról szóló jelentésében ²⁾. S ha még ide vennék Vernétől .A prémek hazájáét,³) »Három orosz és három angol kalandjai«-t, — és Strogoff Mihály átázásé« -t, melyek nemcsakupán regények, hanem Oroszország egyes vidékeiről igen tanulságos földrajzi tudnivalókat tartalmazó könyvek, körülbelül mind előszámláltuk azon önállóan megjelent magyar műveket, melyeket haszonnal forgathat, ki ez óriási birodalom történetéről egyetmást m a g y a - r u l óhajt olvasni.

Sajnovics, Reguly, Csengery, Budenz, Hunfalvy s mások finntanálmányai is tartalmaznak hasznos tudnivalókat Oroszország történetére nézve; de már annyira részletekbe mennek, hogy bővebben való megemlítésük itt nem volna helyén.

A nemzetünk és a muszkák közt való viszonyt alig taglalja valaki; külön füzetekben legalább nem. Irodalmunk újabb termékei közül csak Szilágyi Sándor gyűjteményét érdemes fölhozni, ki a II. Kákóczy György korabeli orosz-magyar érintkezésekhez sok becses adatott nyújtott¹⁾. De, mondhatni, csakis ennyi az, mi a történelem keretében mozog. A többi, majdnem kivétel nélkül, ideig-óráig ható politikai röpirat. Legyen ezek sorából felemlítve Blind Károly elmefuttatása, melyet Kossuthról és az orosz fondorlatokról adott ki.⁵⁾

¹⁾ Pest, 1873. - 8 r., 52 lap.

²⁾ Budapest, 1874. — 8 r., 31 lap.

³⁾ Budapest, 1876. — 8 r., IV és 355 lap.

⁴⁾ II. Rákóczy György s az európai diplomatika. Budapest, 1875. — 8 n r., VII és 740 lap.

⁵⁾ Németből. — Pest, 1868. - 8 r., 22 lap.

Vigasztalóbb a hazánkbeli oroszokkal foglalkozó irodalom képe.

A VI. fejezetben már megemlítettem a leginkább számbavehető két munkát, Mészárosét és Bidermannét¹⁾. Ez utóbbi a tárgy könyvészetére nézve is igen-igen becses jegyzéket állított össze s föl-sorolta úgy a nyomtatott, mint a kéziratban levő dolgozatokat, melyeket e tárgy tanulmányozásánál sikerrel használhatni, kezdve Frölich Dávid 1644,-i Viatoriumával. Ugyanő említi, hogy az ungvári püspöki könyvtárban őrzének egy rendszeres latin leírást Lucskav Mihály tói, e címen: *História Carpatorum Ruthenorum in Hungaria sacra et civilis.**«— (1842.) — E két latin és német könyvön kívül s itt mellőzve Mészáros magyar művét régisége mellett is sok érdekeset tartalmaz Decsy Antal „A magyar oroszokról“ feliratú, Kassán 1797 ben megjelent tanulmánya.

Ha már minálunk kevés gond fordult az oroszok történelmének megösmérésére, képzelhetni, hogy náluk a miénk még annyi figyelemben sem része-sűit. Kezdve Nestortól föl Karamsinig vannak ugyan vonatkozásaik múltunkra; de egy azt egész teljességében felölelő művek hiányzik. Azért örvendve lephetett meg minden magyart az 1863-i lapok tudósítása, hogy Lamanszky orosz nyelvtudós for-

¹⁾ Kár, hogy Bidermann könyve (*Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte.* Innsbruck. I. rész, 1862.—n8. r, XX és 140; II. rész, 1867. — IV és 120 lap.) nem jelent meg egészen. Sok érdeklél bir ugyancsak Bidermannak egy német röpirata: „*Russische Umtriebe in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte Oesterreichs wie Russlands*“ (Innsbruck, 1867. — 5 ív), melyet némely túlkapása mellett is lehet ajánlani a kérdést tanulmányozók figyelmébe.

dítja Szalay Lászlóntól Magyarország történetét. Bevégezte-, s aunalinkább: kiadta-é, megvallom, nincs róla tudomásom; erre nem kaptam feleletet. Egyébiránt nem ő az egyetlen orosz, ki nyelvünk tanulmányozásával foglalkozott. Desko Endre címz. tauácsos a Volga jobb partján eső Szinbirszkben már 1854. írt oroszok számára magyar nyelvtant, melyben az összehasonlító nyelvészet segítségével bebizonyítani ügykezett, hogy mi nem a finnek, hanem a törökök és tatárok rokonai vagyunk. — Könyve 1856-ban Szent-Pétervárott jelent meg. — Ép ily örvendetes a lapok azon híre, hogy az idén (1877.) Oroszországban egy könyvkiadó vállalat, mely főleg átázásokról szóló és népismertető műveket bocsát közre, Patterson Arthurnak a magyarokról és hazájokról írt érdekes könyvét¹⁾ szintén felvette gyűjteményébe és egész terjedelmében közölte.

Még nagyobb élénkséget találunk a szépirodalom terén.

Ma már az oroszok is olvashatnak Petőfi költeményeiből 40-et²⁾; olvashatják L a m a n s z k y buzgóságából, Jókai „Magyar Nábob“-ját, nemkülönben az „Új Földesur“-at³⁾ s a 'lapok tárcarovatában több kisebb-nagyobb elbeszélését. Csak a napokban hallottuk, mily hódítást tettek Jókai német fordításai az orosz udvarban.

Nálunk még erősebb figyelem fordult az orosz irodalomra. F i n c i c k y Mihály szép gyűjteményt állított össze magyar-orosz népdalokból; — Puskin

¹⁾ The Magyars, their country and institutions. London 1869.

²⁾ Michailov munkái közt (I. és VI. kötet). 40 stichotvorenji.

³⁾ Novy semlevladeletz. Szent-Pétervár, 1869.

Anyégin Eugénjét kitűnő tollból bírjuk (Pest, 1866) s ennek megjelenésével egy időben az ő és L e r m o n t o v költeményéből számodat átültetett a korán elhunyt Zilahy Imre¹⁾ — A regényírók közül hazánkban legtöbb aprósággal vau képviselve T u r g e n e v Iván; legjelesebb műve a „Füst.“) Néhány év előtt szinte divattá lett szépirodalmi lapjainknál, hogy az ő szellemes beszélyeivel töltsék meg hátsábjait.

T u r g e n e v, P u s k i n és K o k o l n i k beszédeiből Fincicky egy két kötetes gyűjteményt adott ki. (Ungvár, 1871.)

Újabban feltűnt G o g o l Miklós „Meghalt lelkek“ című gúnyos korrajzával ³⁾, két beszélyével⁴⁾ s egy 5 felvonásos vígjátékával ⁵⁾. — A kedveltebb orosz regényir k közé tartozik D e t l e v Károly is, kinek két naagvobb műve, a „Feloldhatlan kötelékek“ ⁶⁾ s az „Apa és fiú“ ⁷⁾ van megmagyaréi. — S o l l o h u b gróftól két elbeszélést tudunk fölmutatni: „Az előkelő világ“-ot ⁸⁾ s „A

¹⁾ Északi fény. — Pest, 1866. — K. 8r., 370 lap.

²⁾ Pest. 1868. — 8r., 299 lap, Ford. Fincicky .Mihály. Önállóan megjelent tőle: A kísértet, ford. Vary Gellert (Vác, 1874. — 16 r., 43 lap.) Asja ford. Ujkéri (u. o., 1875. — 8r., 96 lap.) A fatalista (u.-o. és u.-a 16 r. 56 lap.) Az óra, ford. Csnkássy Józsefné, ("Budapest, 1876. — 12 r., 69 lap.) A nemes fészek Now. Bp., 1877. stb.

³⁾ Budapest, 1874. — 8 r, 276 lap.

⁴⁾ U.—o., 1875. 16 r., 85 lap. Kar, hogy a „Társz Bullyba“, melyet az Athenaeum közölt, külön nem jelent meg.

⁵⁾ A revisor. Ford. Szentkirályi Albert. — Budapest, 1875. — 8 r., 191 lap. ...

⁶⁾ Ford. Zichy Kamilla. — Budapest, 1874. — 8-r., 302 lap.

⁷⁾ Ford. Zichy Kamilla. — Budapest, 1875. Két kötet, — 8-r.. 203 és 222 lap.

⁸⁾ Budapest, 1875., 16 r., 138 lap-

gyógyszerészné“-t.¹⁾ — Az idén jelent meg a orosz nihilista mozgalmak Szibériába száműzött egyik vezérének, C s e r n y e v s z k y n e k »Mit tegyünk?“ című igen érdekes irányregénye. ²⁾

Átalán véve elmondhatjuk, hogy az idegen irodalmakból talán az orosz van nálunk legmagvasabb könyvekkel bemutatva.

Az orosz étellel foglalkozó nem — magyarregények sorából, Verne és Dumas már említett művein kívül, csupán V a r d o t „Utolsó Czaporog“-ját, M ü h l b a c h Lújza „Tartarov hercegnő“-jét, Gonzales „Egv orosz hercegnő“-jét stb. akarom, legalább nevök szerént, följegyezni.

Politikai és tudományos téren már e s/ázad elején működött néhány hazánkfia Oroszországban³⁾, így O r l a y János, a cár háziiorvosa; L o d i Péter, az odessai keresk. iskola igazgatója; B a l u g y á n s z k y Mihály áll an tanácsos, ki előbb Nagyváradon ta' árkodott stb. Ha ánkfiai közöl talán B u d e n z az első, kit az oro z tudományosságra nézve is igen fontos érdemei elősmeréséül a szentpétervári császári akadémia 1877-ben tagúi választott, míg a mi akadémianknak Baer Károly orosz államtanácsos 1846 dec. 16., Sehiefner Antal orosz író 1873. máj. 21., Semenov, a statisztikus, 1877. ó'a tagja.

Száraz vonásokban ez a két nemzet érintkező tudományos és író világának képe jelenleg.

¹⁾ Ford. Brassay Sámuel.— U.—o., 1876,— 16 r,84 lap.

²⁾ Ford. Sasvári Ármin. — Budapest, 1877. — 8-r., 358 lap.

³⁾ Mindenesetre dicsőségesebben, mint a múlt századbeli orosz hadseregben pl. Teleki Péter tábornok (Kllis: Memoires, III., 29.), vagy az idén Gurko tábornok, ki állítólag Szepes-, vagy Trencsénvármegyében született.